

PKN

Stichting voor
onderzoek
historische
tabakspijpen

Jaarboek 2018

Bert van der Lingen
Ewout Korpershoek
Arjan de Haan

JAARBOEK 2018

PKN

Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen
Jaarboek 2018

Redactie: Bert van der Lingen,
Ewout Korpershoek en
Arjan de Haan

Uitgave: Stichting PKN, Leiden
www.tabakspijp.nl
info@tabakspijp.nl

English summaries: Bert van der Lingen en Kath Adams (correcties)

Lay-out: Arjan de Haan, DDG 's-Graveland

Druk: DPN Weurt.

Voorzijde omslag: Kleipijp, ovaalvormig model, ketel links speelman met zijmerk VR ongekroond en rechts een paljas. Misbaksel met geel loodglazuur en aangebakken pijpfragmenten. Hoogte 3,9 cm. Alphen, 1734-1739. Collectie Inze du Bois.

Achterzijde omslag: Franse kleipijp gemaakt door de firma Gambier in Givet. Faune, fantaisie (vormnr. 753). Collectie Arthur van Esveld.

ISBN: 978-90-801138-9-3

© PKN. Overname van artikelen of illustraties is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie. Auteurs zijn verantwoordelijk voor hun bijdragen.

Inhoud

Voorwoord	7
Opmerkelijke vondsten. Een vroege tabakspijp van hout en tin in de vorm van een scheepje en een hand gevormde vis Bert van der Lingen	9
Nieuw licht op de kleipijpenindustrie in Schoonhoven Ewout Korpershoek	15
Kleipijpen uit een afvalkuil aan de Veemarktstraat 58 te Breda. Drie pijpenmakers op één locatie Johan Hesemans, i.s.m. Henk van Sasse van Ysselt	41
Bedrijfsafval van een pijpenbakker uit Alphen aan den Rijn. Fragmenten van kleipijpen, pijpenpotten en klein gereedschap gevonden aan de Gouwsluisseweg Bert van der Lingen	55
Doorrokers en plateel. C. de Rijk & Zoon, groothandel in rokersbenodigdheden te Amsterdam en de pijpen- en plateelfabrieken Erka, Lotus Holland, Etna, Neerlandia en Ivora, in Alphen aan den Rijn, Haarlem en Gouda, 1914-1920 Bert van der Lingen	101
Vier pijpenfabrieken uit Nimy, Maisières en Mons (België) Ruud Stam	167
Duivels, saters en faunen van Gambier Arthur van Esveld	185
Sigaren- en sigarettenpijpen van Gambier Arthur van Esveld	193
Toen was roken nog heel gewoon. Tabakspotten uit de tweede helft van de twintigste eeuw Piet Smiesing	201
Een buitengewoon grote tabakspot uit het Westerwald Ruud Stam	211
Engelse summaries	215

Voorwoord

Bert van der Lingen

Dit jaar bestaat de PKN, 'Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen' 40 jaar (1978-2018). Uit dit alweer zesde jaarboek mag blijken dat er nog steeds volop belangstelling is voor de geschiedenis van de tabakspijp. Het onderzoek naar de Nederlandse kleipijp vormt nog steeds het belangrijkste onderzoeksgebied maar er zijn ook andere onderwerpen waarvoor de PKN interesse toont zoals te zien is in de bijdragen over tabakspotten en rookgerei van Gouds plateel.

In dit jaarboek wordt in een viertal artikelen aandacht besteed aan Nederlandse bodemvondsten. In de rubriek Opmerkelijke vondsten beschrijft Bert van der Lingen een **houten pijpje met tinnen tabaksketel** uit de vroege 17de eeuw en een **handgevormde vis** met geopende bek. Ewout Korpershoek doet verslag van een groep 18de eeuwse **kleipijpen uit Schoonhoven** die aanleiding vormen tot hernieuwd onderzoek naar de pijpenfabricage in deze stad. Dat bracht inmiddels al twee nieuwe pijpenmakers aan het licht. Onderzoek op het terrein van de **pijpenmaker Christiaan Damman in Breda** leverde naast zijn eigen pijpen ook materiaal op van zijn collega's Daniel Peyl en Samuel Broen. Johan Hesemans beschrijft de mogelijke samenwerking tussen deze pijpenmakers. Vervolgens beschrijft Bert van der Lingen **kleipijpen en pijpenpotten uit Alphen aan den Rijn**. Het gaat hierbij om in Alphen gemaakte kwaliteitspijpen voor de export en grove kwaliteit voor de lokale en regionale markt met veel merken waarvan nog niet bekend was dat die in Alphen zijn gemaakt.

Van dezelfde auteur een uitgebreid artikel over de Amsterdamse groothandel in rokersbenodigdheden C. de Rijk & Zoon en hun betrokkenheid en relaties met de **pijpen- en plateelfabrieken Erka, Lotus Holland, Etna, Neerlandia en Ivora**, in Alphen aan den Rijn, Haarlem en Gouda in de jaren 1914-1920.

Vanuit Nederland gaan we naar België waar Ruud Stam **vier pijpenfabrieken uit Nimy, Maisières en Mons (Bergen)** beschrijft en een aantal kleipijpen uit de fabrieken van de firma's, Scouflaire, Nihoul, Croquet en VanGrundenberghe laat zien die tentoongesteld worden in het Nimy Museum (Musée de Nimy, Carrefour de la Céramique). Vervolgens komen we aan in Frankrijk waar Arthur van Esveld een overzicht geeft van de **Gambier pijpen die duivels, saters en faunen** voorstellen. Van dezelfde auteur is een artikel over de diversiteit aan **sigaren- en sigarettenpijpen van Gambier**, die vanaf de eerste helft van de 19e eeuw naast de traditionele tabakspijpen werden vervaardigd.

Het Jaarboek 2018 sluit af met twee artikelen over tabakspotten. Piet Smiesing schrijft over de populariteit van de **tabakspot na de Tweede Wereldoorlog** 'Toen roken nog heel gewoon was', en de enorme daling van het verbruik van kleipijpen de aardewerk- en pijpfabrieken hun productie veranderde in onder meer rooksets, asbakken en tabakspotten. Als laatste beschrijft Ruud Stam een buitengewoon **grote Duitse tabakspot** uit het eind van de 19de eeuw. De enorme pot is vervaardigd door de firma J.W. Remy in Höhr.

Wij wensen u veel lees- en kijkplezier in het Jaarboek 2018 van de PKN, 'Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen'.

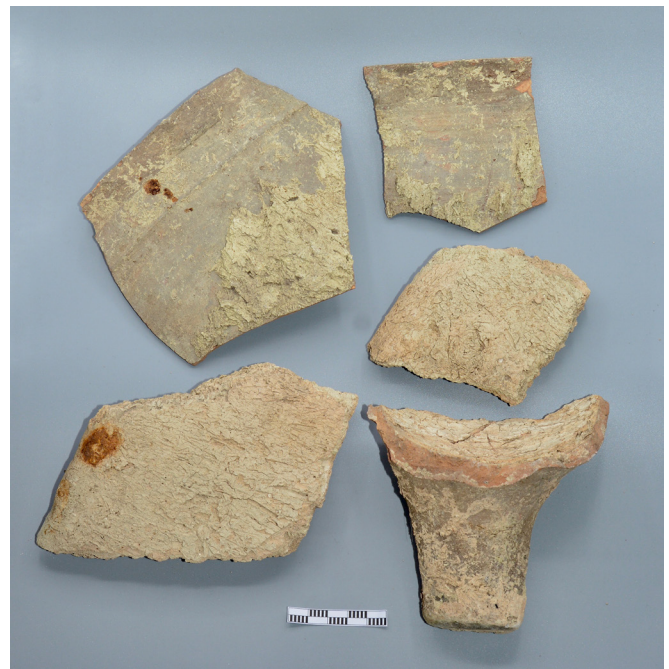
Nieuw licht op de kleipijpen-industrie in Schoonhoven

Ewout Korpershoek

Ruim tien jaar geleden is er in Schoonhoven vrij veel pijp materiaal opgegraven dat uit een pijpenbakkersstort lijkt te komen en een aantal bijzondere vondsten omvat. Eerdere publicaties die over de pijpenmakerij in Schoonhoven zijn verschenen¹ zijn behulpzaam bij de bestudering van deze vondst, maar laten toch ook nog een aantal vragen open. Dit is de aanleiding geweest voor nader archiefonderzoek waarvan een deel alvast in dit artikel is vervat.

Stortvondst

De opgegraven pijpenbakkersstort bestaat uit enkele honderden pijpenkoppen en fragmenten, waarvan de meeste van het bekende ‘Schoonhovense type’ zijn: pijpen met op de zijkant van de ketel een gekroonde versiering van vooral een vis, de letter N, wapen van Utrecht, ooievaar, de letters IG enz. en doorgaans voorzien van de initialen van de maker. Ook werd er een relatief groot aantal uitgebreider versierde koppen gevonden, alsmede een redelijke hoeveelheid onversierde ovale modellen. Het meeste materiaal is ongerookt, een groot deel

Afb. 1. Scherven van pijpenpotten. Collectie en foto auteur.

duidelijk herkenbaar als ‘misbaksel’ door de misvormde en ingedeukte ketels. Ongeveer 15% van de totale vondst is gerookt. Naast de pijpfragmenten zijn ook een aantal fragmenten van zogenaamde pijpenpotten gevonden (afb. 1).

In dit artikel wordt aandacht geschonken aan een drietal opvallende zaken m.b.t. deze vondst:

Afb. 2. Een deel van de stortvondst van pijpenmakersafval. Collectie en foto auteur.

- Een opvallende rode vervuiling in de klei van pijpen die met verschillende initialen zijn gemerkt en tevens in de klei van een aantal onversierde ovale pijpen, die mogelijk een verbinding vormt tussen tijdgenoten en makers.

- Een relatief groot aantal onversierde ovale ketels met in eerste oogopslag Goudse hielmerken. Voor zover tot op heden bekend zijn er in Schoonhoven vooral zogenaamde ‘korte pijpen’, voornamelijk met de eerder genoemde typerende ketelversieringen gemaakt.

- Enkele opvallende losse vondsten

Rode vervuiling

Een behoorlijk aantal opgegraven koppen heeft een opvallende rood gekleurde vervuiling in de klei. Het gaat hier niet om externe verkleuring maar duidelijk om kleine hoeveelheden roodbakkende klei die als vervuiling in de pijpaaarde zit. We treffen deze rode kleiresten aan in een aantal versierde koppen met verschillende merken. Het lijkt aannemelijk dat de verschillend gemerkte pijpen met rode verkleuring allemaal uit klei van eenzelfde levering of partij pijpaaarde gemaakt zijn, en daarmee mogelijk ook in ongeveer dezelfde periode.

De pijpaaarde die de Schoonhovense pijpenmakers gebruikten werd per schip aangeleverd. De aanvoer lijkt echter niet al te regelmatig te zijn geweest en als we het 10e artikel lezen in de concept Gildebrief² die voor 1767 door diverse pijpenmakersbazen werd voorgesteld bij een van de eerste pogingen om een Gilde op te richten, was de distributie van de beschikbare pijpaaarde tussen de verschillende gegadigde kopers waarschijnlijk een terugkerend punt van discussie. Uit dit concept artikel 10 (afb. 4) mogen we opmaken dat het een kwestie was van ‘wie het eerst komt, die het eerst maalt’, zodat pijpenmakers die niet snel genoeg op de hoogte van de aankomst van een beurtschipper met pijpaaarde waren,

de zo broodnodige grondstof aan hun neus voorbij zagen gaan, of mogelijk duur van hun wel succesvolle collega’s moesten kopen. Dit artikel vinden we ook terug in de uiteindelijke gedrukte versie van de Gildebrief van 1774, zij het in een ietwat gemodereerde vorm.³

Een ander voorbeeld dat de strubbelingen met betrekking tot de grondstof onderstreept vinden we in 1762, wanneer de Schoonhovense pijpenmaker Machiel van Oosterhout in Gouda pijpaaarde probeert te bestellen. Als dit niet lukt schakelt hij de hulp in van de Burgemeesters van Schoonhoven, die slechts te horen krijgen van hun Goudse ambtsgegoten dat de pijpaaarde momenteel zeer schaars is.⁴

Uit bovenstaande voorbeelden lijken we te mogen afleiden dat de toevoer van de pijpaaarde allerm minst regelmatig was en dat aangeleverde pijpaaarde snel verhandeld werd en niet iedere pijpenmaker zonder meer bediend werd.

Modellen met zijmerk versiering

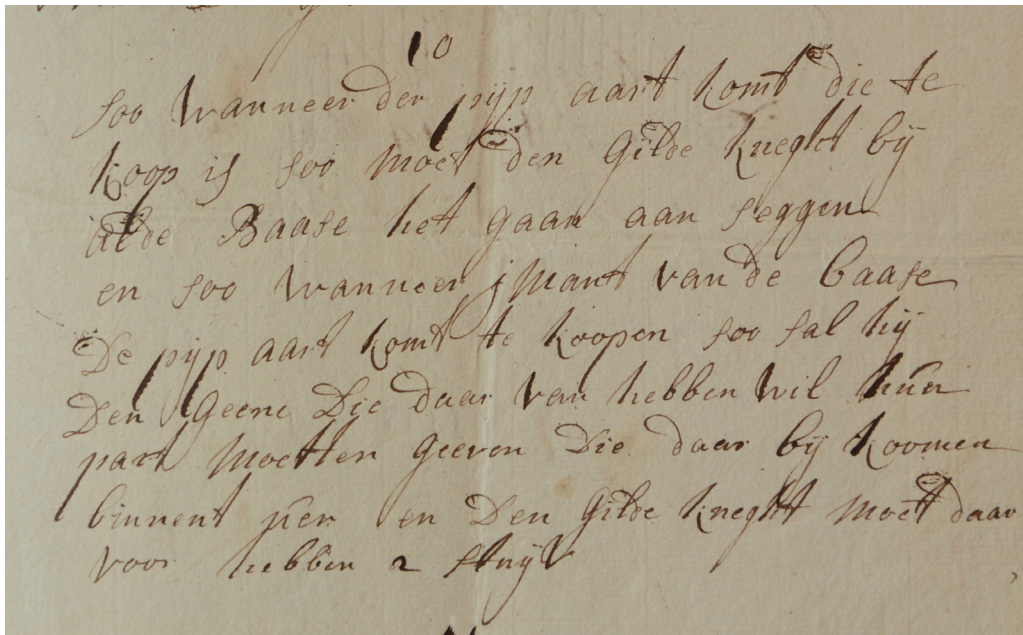
Zoals gezegd bestaat de opgegraven groep uit vooral voor Schoonhoven zo typerende ‘zijmerk’ pijpen voorzien van een gekroonde versiering met daarboven de initialen van de makers. Het gaat hier om pijpen met de merken CHN, DVD, GHL, GVD, HVDO, IH, IHD, IHN, KRM, LHN, MVG, NK & NVK.

In principe lijkt het dat alle bovenstaande initialen via eerder genoemde publicaties aan namen van pijpenmakers te koppelen zijn. Echter, tot op heden ontbreekt een gedetailleerde genealogie voor nagenoeg alle eerder gepubliceerde namen van pijpenmakers hetgeen tot een uitgebreider onderzoek heeft geleid.

In het navolgende worden de eerste aanvullingen met betrekking tot de gevonden merken beschreven.

Afb. 3a-c. Voorbeelden van rode kleivervuiling op een aantal koppen. Collectie en foto's auteur.

Afb. 4. Artikel 10 over de 'pijp aart' uit concept reglement voor het op te richten pijpenmakersgilde in Schoonhoven. Ongedateerd, ca 1760-1766. Collectie SAHM, foto auteur.

Merk CHN

Het merk CHN wordt toegeschreven aan Cornelis Huijvenaer of Huijgenaar welke op 8 november 1761 in Schoonhoven met Anna Jacobs, afkomstig uit Bergen op Zoom trouwt.⁵ De eerste concrete aanwijzing van Cornelis Huijvenaer als pijpenmaker vinden we in 1777 wanneer hij een van de ondertekenaars is van een klacht van de gezamenlijke pijpenmakersbazen tegen de pottenbakker Cornelis Lasonder, waarin de pijpenmakers zich beklagen over de hoge kosten die deze enige pottenbakker in de stad hen aanrekent.⁶

In 1785 richten de rooms-katholieke pijpenmakers zich tot de Magistraat omdat zij van mening zijn dat het pijpenmakersgilde de broeders van de rooms-katholieke gezindte discrimineert door ze nooit als hoofdlieden te verkiezen of voor te dragen.⁷ Uit de verslaglegging hierover wordt duidelijk dat Cornelis een prominente rol als een van de aanstichters van het argument speelt. Uiteindelijk lijken de rooms-katholieke pijpenmakers hier niets mee op te schieten want het Gildebestuur, met achter zich de overige, doorgaans gereformeerde pijpenmakers weet hard te maken dat zij geenszins discrimineren maar dat minimale vereisten van lezen en schrijven een belangrijk onderdeel van de kwalificatie vormen. Hier valt weinig tegen in te brengen.

In 1786 komen we de naam van Cornelis, dan 53 jaar oud tegen in een getuigenverklaring en is hij 'pijpenmakersbaas'.⁸

(..) *Ik ondergeschreeve Cornelis Huijvenaer oud drie en vijftig jaaren, Pijpenmakers Baas woonende te Schoonhoven, verklaare ter requisitie van (..), waar,*

ende waarachtig te zijn. Dat hij depositant op Zondag den 23e Julij dezès Jaars 1786, des middags eeven na twaalfuuren, op het hooren van gerugt voor zijn huis in de Nest op de Stoep is gekomen, en aldaar door Andries Visscher, soldaat in het Regiment van den Generaal Major Stuart, leggende in Guarnisoen alhier, met geweer en wapenen van de afgetrokken wacht gekomen zijnde, is gedrijgt met zijn snaphaan te slaan. Dat hij depositant aan de voorn: Andries Visscher gevraagd hebbende, wat moet je hebben, wat moet je van mijn zoon hebben ? door den zelve Andries Visscher is geantwoord, Je zoon moet ik hebben, laat je zoon er maar uit komen, en neemende met een zijn snaphaan omgekeerd met de tromp in de hand hem depositant heeft gedreigt met de kolf te slaan.

Dat zijn depositantes huisvrouw daar op mede buiten 's huis gekomen zijnde, hem depositant heeft gezegt, gaa met mij mede om te eeten, het eeten word koud.

Dat hij depositant vervolgens met zijn gen: huisvrouw medegaande, de voorn: Andries Visscher heeft hooren roepen, Oranje boven. (..)

Het bovenstaande heeft betrekking op zijn zoon, Jacobus Huijvenaer, geboren in 1764 en op dat moment tweeëntwintig jaar oud.⁹ Deze Jacobus is dan ruitser van de 'Hollandsche Garde', en op die bewuste dag met verlof in Schoonhoven en blijkbaar op bezoek bij zijn ouders toen hij ruzie kreeg met de in het bovenstaande genoemde Andries Visscher.

In 1790 en 1792 wordt Cornelis in de boekhouding van het pijpenmakersgilde genoemd aangezien hij die bewuste jaren een knecht in dienst had.¹⁰ Cornelis Huijvenaer 'senior' wordt op 27 september 1806 begraven

in Schoonhoven.¹¹

Als we aannemen dat Cornelis 'senior' rond de periode van zijn huwelijk als zelfstandig pijpenmaker aan de slag is gegaan dan is zijn werkzame periode tussen circa 1760 en circa 1800 geweest.

Van hem zijn vier verschillende modellen met rode klei verkleuringen gevonden: N gekroond (afb. 16), vis boven golfjes gekroond (afb. 17), ooievaar gekroond (afb. 18) en IG gekroond (afb. 19).

Merk DVD

De naam Dirk van Duuren komen we in de Gilderekeningen van 1787, 1788, 1789, 1790 en 1792 tegen.¹² Al deze jaren was Dirk een van de Hoofdlieden van het Gilde, hij had in 1788 en 1792 één knecht, en in 1787 en 1790 twee knechten in dienst.

Tussen 1700 en 1800 hebben er zes verschillende Dirk van Duuren's in Schoonhoven gewoond en gewerkt.

Op basis van een passage uit de Resoluties van Burge-meesters van Schoonhoven in 1788 lijken we in ieder geval af te mogen leiden dat de Dirk van Duuren die op 25 november 1764 met Catrijna van Oosten trouwde¹³ pijpmaker was:

(..) Catrijna van Oosten, hujsvrouw van Van Duuren, ingevolge de aanzegginge van 8 dezer, met Pieter Seton en de Hoofdlieden van't Pijpmakersgilde binnenstaande, heeft kennis gegeeven, dat Murk de jonge van Pieter Seton niet weder wilde laten werken bij haare man, niet jegenstaande dezelve die jonge voor den tijd van twee jaare had gehuurd, en dat deeken en Hoofdlieden van't voorsz Gilde hebben geordonneerd, dat die jonge bij Murk moet blijven werken; waarop deeken en hoofdlieden van't voorsz gilde gehoord zijnde t zelve hebben geadvoneerd en bij hun gevoelen gepersisteerd, als wanneer Catrijna van Oosten door intercessie van haar Ed. grootachtb. met de voorsz Pieter Seton is geconvenieerd, dat die jonge weder bij haaren man zal komen werken, en dat haar man aan die jonge voor de weeken, welke hij niet bij hem gewerkt heeft, 's weeks zal betaalen agt stuivers, uijtgezonderd nogtans de zeven weken, gedurende welke de Pruijssische troupen binnen deze stadt zijn gecantonneerd geweest, en welke tijd niet gewerkt is.¹⁴ (..)

In 1727 is er een zoon genaamd Dirk gedoopt door Gerrit van Duuren 'den ouden' en Anna Maria Nobel¹⁵, en in 1733 is er een zoon Dirk gedoopt door Bartholomeus van Duuren,¹⁶ broer van Gerrit 'den Ouden'. Welke van de twee op 25 november 1764 met Cathrijna van Oosten trouwde¹⁷ weten we niet zeker, vooralsnog lijkt Dirk Bartholomeusz. het meest voor de hand liggend.

Hij is waarschijnlijk ook de Dirk van Duuren die een van de medeondertekenaars is van de eerder genoemde klacht tegen Cornelis Lasonder, op 15 oktober 1777 en die we in de jaren van 1787 tot en met 1792 in de gilde-registratie tegenkomen.

Dirk zal tussen circa 1760 en circa 1800 in Schoonhoven pijpen hebben gemaakt. Het is niet duidelijk waar of wanneer Dirk begraven is, zijn vrouw Catrijna wordt in 1801 begraven,¹⁸ Dirk lijkt dan nog te leven.

Er is één model met rode verkleuring in stort aangetroffen dat de initialen DVD draagt (afb. 20).

Merk GHL

Het merk GHL wordt toegeschreven aan ene G.H.L. Hilligers die samen met Arnoldus Murk in 1788 een aanklacht¹⁹ zou hebben ingediend tegen Jacob Murk en Lauwrens Huijvenaer, wegens het gebruik van hun vormen.²⁰

Meer informatie over zowel de persoon Hilligers als de initialen GHL is nooit voorhanden geweest en de toeschrijving van de initialen GHL aan Hilligers is waarschijnlijk tot stand gekomen omdat de naam Hilligers opduikt in de genoemde archiefstukken betreffende de aanklacht uit 1788, en deze een verklaring lijkt voor de genoemde initialen.

Uit nader onderzoek blijkt echter dat de Hilligers die in de aanklacht van 1788 wordt genoemd, Michiel (Cornelius Clemens) Hilligers (ook Hellegers, Hillegers) is geweest. Dit is de enige Hilligers die we in de 18e eeuw expliciet als pijpmaker in Schoonhoven tegenkomen.

Michiel blijkt op 4 augustus 1755 in Rotterdam gedoopt²¹ te zijn als Michael Cornelius Clemens Hellegers geboren uit het huwelijk²² tussen de uit Rotterdam afkomstige Clemens Laurentius Hellegers en de uit Leiden afkomstige Magtildes van Es. Magtildes en Clemens Laurentius blijken naar Schoonhoven gekomen te zijn waar haar man enige tijd het beroep van 'medicinale dokter' uitoefent. Dr. Clemens Laurentius Hilligers wordt op 28 augustus 1759 in Schoonhoven begraven.²³ Waarschijnlijk gaat Magtildes dan terug naar Leiden.

Zij zal in Schoonhoven kennis gemaakt hebben met de potten-en pijpenbakker Cornelis Lasonder, welke haar vervolgens op 26 mei 1763 met twee van zijn broers als getuigen naar Leiden toe achterna reist. Op die datum trouwt het paar²⁴ en gaat terug naar Schoonhoven.

In de periode tussen 1760 en 1779 komen we Cornelis Lasonder als prominent potten-en pijpenbakker in Schoonhoven tegen. Hij is het onderwerp van in ieder geval een tweetal klachten²⁵ die door gezamenlijke pijp-

penmakers bazen tegen hem worden ingediend. Die vinden dat de prijzen die Cornelis hen rekent voor het bakken van de pijpenpotten te hoog is.

Hij is gedurende die periode de enige met een oven, waardoor dus alle pijpenmakers bij hem hun pijpen laten bakken. Dit is overigens een opvallend verschijnsel in Schoonhoven, waar in ieder geval vanaf het begin van de 17e eeuw tot circa 1780 de potten- (en pijpen) bakkerij een exclusief recht blijkt te zijn. Cornelis wordt op 17 mei 1779 in Schoonhoven begraven.²⁶

Voor zover we na kunnen gaan blijven Magtildes en Michiel na het overlijden van Cornelis in Schoonhoven, en voeren zij het bedrijf verder.²⁷

Op 2 juni 1782 trouwt Michiel Hilligers in Schoonhoven met Johanna Maria Buurman²⁸ en op 15 April 1783 blijkt dat 'Maggiel Hilgers' inderdaad een potten-en pijpenbakkerij heeft. De Magistraat heeft namelijk toestemming gegeven voor het oprichten van een tweede potten- en pijpenbakkerij binnen de stad Schoonhoven door de heren Roels en Sakes.²⁹ Hoewel de nieuwe pottenbakkerij op enige afstand van die van Michiel wordt gevestigd, doen Roels en Sakes een verzoek om een extra schuur te mogen plaatsen pal tegen het erf van Michiel aan. Deze verzet zich hier dan succesvol tegen:

(..) Geeft met alle verschuldigde Eerbied te kennen Maggiel Hilgers Burger en Ingezeetene binnen deze Stad

Dat den Suppliant van terzijde is ontwaar geworden, dat de heer Cornelis Roels en Assueris Sjakes, zig bij requestte hebben geadresseert aan UEdele Groot Achtbaere,

(..) dat het bouwen van een schuur of loots op de uytgedagte plaats, voor niemand prejudiciabel kan zijn, daar het egter zeeker is dat den supplit alleen het grootste nadeel in de executie van zijne Fabricquen zoude ondervinden, zelfs tot zijn totale Ruine, naar dien den Supplit als dan niet instaat is, ofte zig verzeekeren kan, een eenig stuk aardewerk of pijpengoed te kunnen bakken, also den Oven Sterke en Evenreedige trekking vereischt, en daar in niet het minste hinder lijden kan, en door een schuur min of meer belemmeringe zo niet de geheele beneeming van de reguliere trekking te verwagten heeft, (..)

In het vervolg van het stuk haalt Michiel eveneens aan dat hij reeds zware schade heeft ondervonden van de oprichting van deze tweede potten- en pijpenbakkerij door Roels en Sakes en daardoor gedwongen werd het pijpen maken zelf ook te gaan 'exerceeren'. Michiel heeft hiertoe waarschijnlijk in ieder geval een pijpenvorm aangekocht van de in 1785³⁰ overleden pijpenmaker Pieter de Leeuw.

In documenten over de boedelscheiding van Pieter de Leeuw welke op 22 april 1786 plaats vond,³¹ vinden we o.a. vorderingen op Michiel Cornelis Hilgers wegens :

Afb.5. Mogelijk Schoonhovense produkten van Michiel Cornelius Hilligers ?! Opvallend is dat de H in het midden is geplaatst. Bij de twee rechter modellen lijkt dit het beste uit te komen omdat er duidelijk over de onderliggende initialen van de vorige eigenaar van de vorm is gestempeld. De oorspronkelijke middelste letter lijkt een D, de laatste een L. Collectie en foto auteur.

'(..) overgenomen pijpmakersgereedschap, 4 karren klei, een pijpenform gewogen hebbende 3pd (..) mitsgaders 83 ledige pijspe tonnen (..)'

Hiertegenover staan overigens ook schulden aan Michiel voor het bakken van pijpen.

Michiel wordt als lid van het pijpenmakersgilde genoemd op 14 Maart 1788 wanneer de gildebroeders de eed afleggen.³²

In de daaropvolgende maand van dat jaar ontstaat er onrust binnen het pijpenmakersgilde omdat 'Dhr. Hilligers' zijn pijpenmakersgereedschap wil verkopen, en niet van plan lijkt om deze verkoop via het Gilde maar via de stadsbode te laten verlopen.³³ De hoofdlieden van het Gilde beklagen zich bij de Burgemeesters maar die oordelen dat aangezien het volgens de Gildebrief niet expliciet verboden is, zij hierin dan ook geen verandering kunnen brengen.

Het lijkt erop dat deze verkoop van onder andere zijn vormen heeft plaatsgevonden in dat zelfde jaar aan waarschijnlijk Lauwrens Huijvenaar. Later in 1788 vinden we namelijk voor de Magistraat een dispuut over het gebruik van merken van andere pijpenmakers door Lauwrens Huijvenaar en Jacobus Murk. Lauwrens en Jacobus blijken pijpen gemaakt te hebben uit vormen van Arnoldus Murk en Hilligers, hetgeen voor het Gilde reden is om ze te beboeten.³⁴ De juiste interpretatie hier-

van is mijns inziens niet dat Arnoldus Murk en Hilligers achter deze klacht zaten, maar dat zij beiden hun vormen (en mogelijk andere gereedschappen) aan Lauwrens en Jacobus verkochten, waarbij de koopprijs opgebracht zou worden door het maken van een zekere partij pijpen in de originele vormen met de merken van de verkopers. De opbrengst uit de verkoop van deze pijpen zou vervolgens als betaling aan de verkopers dienen, waarna de vormen aan de kopers (Jacobus en Lauwrens) zouden toekomen.

Het waren de Hoofdlieden van het Gilde welke hier waarschijnlijk een principieel punt wilden maken, mogelijk omdat zij gebrouilleerd waren omdat de verkoop van de vormen niet via het Gilde verliep getuige hun eerdere klacht voor de Magistraat. Daarnaast had de 'vormenhandel' zich tussen diezelfde rooms-katholieke gildebroeders afgespeeld die zich eerder dat jaar bij de Magistraat beklaagden omdat zij zich structureel gediscrimineerd voelden.

Nadat het Gilde uiteindelijk de 'kopers' van de vormen beboet heeft lezen we als afsluitende zinsnede :

'(..) ..voorts hun te recommanderen van zig in allen opzichte na de Gildebriefte gedragen, also er geen requard op eenige particuliere conventien zal genomen worden.'

Het lijkt er dus op dat Michiel Hilligers zijn pijpenvormen na slechts enkele jaren het pijpenmakers vak

Afb. 6. Een fotocompilatie met kleipijp, handtekening en merk gesteld door Gerret Hollands en zijn vrouw Debora den Ruyter (1773). Foto auteur, samengesteld uit collectie auteur en collectie SAHM.

beoefend te hebben in 1788 weer verkocht heeft. Het ging hem in de navolgende jaren niet goed af. Deels zal dit het gevolg zijn geweest van de verslechterende economie en algemene terugloop van de pijpen industrie, deels zal het ook te maken hebben gehad met de extra concurrentie die de fabriek van Roels³⁵ opleverde.

In 1790³⁶ en 1792³⁷ vinden we aanklachten tegen Hillegers wegens het niet terugbetalen van een persoonlijke lening van 52 guldens, onbetaalde rekeningen van de ‘kleerbleeker’ en zelfs een aanklacht van zijn vrouw, Anna Maria Buurman die zich voor de rechter beklaagd dat Michiel zich na enige jaren van goed huwelijk verloren heeft in dronkenschap en sterke drank, zijn kostwinning verloren is en ‘uit zijn affaires is geraakt’.³⁸ Hij lijkt dus in 1792 al geen pijpen meer te maken. Op 3 december 1793 richt zijn moeder, Magtilde van Es, zich tot de Magistraat en vraagt om opname van haar zoon wegens geestesziekte in het Arm- of Gasthuis. Als een van de getuigen treedt dan op Hendrik van den Oever.³⁹ Michiel is in 1802 overleden.⁴⁰

Op basis van bovenstaande mogen we concluderen dat het niet waarschijnlijk is dat het merk GHM door hem is gebruikt. Vooral omdat we pijpen gemerkt met GHM al tegenkomen in vondstcomplexen welke uit de eerste helft van de 18e eeuw lijken te stammen,⁴¹ erg ver voor Michiel’s geboorte. Tevens zijn er op dit moment geen andere pijpenmakers met de naam Hellegers of Hilligers in Schoonhoven teruggevonden.

Rest de vraag welk merk Michiel gebruikt heeft in de korte periode dat hij pijpen maakte. Mogelijk is dit het merk dat we op afbeelding 5 zien op een drietal bodemvondsten, die overigens geen deel uitmaken van deze stortvondst maar waarvan we tot op heden nog geen aanwijzingen omtrent de mogelijke maker hadden. Bij de twee exemplaren met de gekroonde vis zijn de letters MHC(G) duidelijk over andere letters, van de vorige eigenaar van de persvorm, aangebracht. Onder de middelste letter lijkt oorspronkelijk een D zichtbaar, en onder de laatste een C. Wellicht is dit de reden dat de H in het midden geplaatst is omdat die beter over een D past dan een C zou doen. Bij de de laatste letter zijn de uitlopers van de originele L nog zichtbaar. Een andere pijp met MHG boven N gekroond is gevonden in Uithoorn.⁴²

Gerrit Hollandt/Hollander

In de archieven is een nieuwe naam aangetroffen die echter wel goed overeen lijkt te komen met de periode waarin we pijpen gemerkt met GHM kunnen dateren, namelijk die van Gerrit Hollandt (ook ‘Hollands’ en ‘den Hollander’). Gerrit Hollandt is rond 1730 met Debora de Ruyter in Schoonhoven getrouwd, zij dopen in 1731 hun zoon Petrus.⁴³

Tot op heden hebben we nog geen expliciete bevestiging van Gerrit als pijpenmaker kunnen vinden, maar wel enkele stukken met betrekking tot zijn weduwe en dochter, welke dit lijken te bevestigen. Gerrit ‘Hollands’ wordt op 15 juli 1776 in Schoonhoven begraven⁴⁴ en in diezelfde maand wordt de ‘Weduwe den Hollander’ door het Gilde beboet omdat ze gewerkt had met een jongen zonder daarvan bericht te geven.⁴⁵

Vervolgens is in 1777 de ‘Weduwe Gerrit Hollander’ een van de ondertekenaars van de eerder aangehaalde klacht die een aantal pijpenmakersbazen doen bij de Magistraat tegen de pottenbakker Lasonder.

Deze ‘weduwe van Gerrit Holland’, Debora de Ruyter, is op 19 juni 1789⁴⁶ in Schoonhoven begraven.

Haar dochter Anna lijkt dan ook al enige tijd met haar moeder te werken, en mogelijk zelfs haar moeders bedrijf overgenomen te hebben want in januari 1790 wordt Anna Hollands, de vrouw van Nicolaas Walter, door het pijpenmakersgilde beboet omdat haar dan recent overleden moeder nog een zending pijpen heeft gedaan zonder daarvoor het benodigde gildegeld te betalen.⁴⁷ Anna beroept zich op het feit dat zij dochter is van een voormalige Gildebroeder en dat haar man, Nicolaas Walter echter bereid is om pijpenmakersbaas te worden om zo een duidelijke relatie met het gilde te krijgen.

Dit lijken voldoende ingrediënten om aan te nemen dat in de periode circa 1730-1789 het merk GHM aan Gerrit (en diens latere weduwe) Hollands of Hollander is toe te schrijven, en niet aan ‘G.H.L. Hilligers’.

Er zijn een viertal verschillende pijpen met rode klei verkleuring gevonden in de stort: drie varianten met gekroonde N (afb. 22, 23 en 24), een gekroonde vis (afb. 21) en de vrij unieke uitvoering met een driemaster (afb. 26).

Merk GVD

De naam Gerrit van Duuren kennen we uit de Gilde registraties en boekhouding van 1767, 1768, 1770, 1773,⁴⁸ 1776,⁴⁹ 1787 en 1788.⁵⁰ In de eerstgenoemde vijf jaren was hij ‘Deeken’ van het Gilde, in de laatstgenoemde twee jaren had ‘Gerrit van Duuren’ een tweetal knechten in dienst en wordt zijn naam genoemd in verband met de kosten die hij daarvoor aan het gilde moest afdragen.

Hoogstwaarschijnlijk is er hier sprake van in ieder geval twee verschillende personen met de naam Gerrit van Duuren. Tussen 1700 en 1800 hebben er in Schoonhoven namelijk meerdere personen met de naam Gerrit van Duuren gewoond en gewerkt.

De eerste die we tegenkomen is de Gerrit van Duuren

die op 1 mei 1701 geboren⁵¹ wordt als zoon van Dirk van Duuren en Grietje Hermense den Rector. Gerrit trouwt op 12 maart 1727 met Anna Maria Nobel⁵², en wordt op 9 november 1780 pro deo begraven.⁵³ Dit zal de Gerrit zijn welke we als de ‘pijpenmakersbaas’ Gerrit van Duuren in verschillende latere documenten tegenkomen, waaronder het verzoek uit 1753 om een gilde te mogen oprichten.⁵⁴

Op 24 april 1748 wordt zoon Gerrit⁵⁵ geboren welke op 15 december 1771 met Neeltje Muijs trouwt.⁵⁶ Neeltje overlijdt al snel (11 mei 1772)⁵⁷ en Gerrit hertrouwt op 24 april 1774⁵⁸ met Leijsje van Reijn.⁵⁹ Zij krijgen in ieder geval zeven kinderen en onder andere bij de aangifte van zoon Gerrit Gerritsz. wordt de vader Gerrit van Duuren ‘Junior’ genoemd.

Gerrit van Duuren en Gerrit van Duuren ‘de Jonge/Junior’, zijn beide ondertekenaars van het verzoek aan de Magistraat in oktober 1777 om het bakloon van de pottenbakker te doen verlagen.⁶⁰

Het is aannemelijk dat Gerrit van Duuren ‘de oude’, het merk GVD heeft gebruikt tussen circa 1730 en 1780. Vanaf het moment dat een ‘jongere’ Gerrit ook als pijpenmaker actief werd zullen de benamingen ‘den oude’ en ‘junior’ of ‘de jonge’ gehanteerd zijn en zal hij een ander merkteken op zijn producten hebben gebruikt. Na het overlijden van Gerrit ‘den ouden’ zal het onderscheid voor de ‘jongere’ Gerrit van Duuren niet (lang) meer gebruikt zijn.

Op 13 november 1729 blijkt er echter ook een andere Gerrit van Duuren gedoopt, zoon van Bartholomeus van Duuren.⁶¹ Deze Gerrit trouwt op 25 mei 1755 met Neeltje Straver.⁶² Het is heel goed mogelijk dat hij ook pijpenmaker is geweest. Ook hierover is nader onderzoek gaande.

Er zijn vier verschillende modellen met de initialen

GVD aangetroffen in de stort met de rode verkleuring : twee varianten met N gekroond (afb. 28 en 29), een gekroonde ooievaar (afb. 27) en het wapen van Utrecht gekroond (afb. 30).

Merk HVDO

Het merk HVDO wordt toegeschreven aan de pijpenmaker Hendrik van den Oever, wiens naam we een aantal keer tegenkomen in Gilderegistraties en boekhouding. In de jaren 1774,⁶³ 1777, 1780, 1783 en 1787 is Hendrik een van de ‘Hoofdluiden’,⁶⁴ in 1787, 1788 en 1792 heeft hij een knecht in dienst en doet daarvoor de verplichte financiële afdracht aan het gilde.

De eerste vermelding van Hendrik van den Oever als pijpenmaker vinden we wanneer hij zich op 12 februari 1766 tot de Magistraat richt met het verzoek om als pijpenmakersbaas ‘bekend te mogen staan’ in het nieuw op te richten pijpenmakersgilde.⁶⁵ Deze Hendrik is waarschijnlijk op 27 december 1729 geboren en op 19 december 1751 in het huwelijk getreden met Dirkje Bokhoven.⁶⁶ Ook zijn naam komen we tegen als ondertekenaar van de klacht tegen de pottenbakker Cornelis Lasonder in 1777.

Uit het huwelijk van Hendrik en Dirkje wordt op 28 maart 1762 zoon Hendrik geboren.⁶⁷ Hendrik van den Oever Sr. verzoekt in 1786 een acte van indemniteit voor Gouda voor zijn zoon, maar deze wordt afgewezen omdat Gouda geen (familie van) pijpenmakers accepteert in die periode.⁶⁸

Op 27 januari 1798 maakt Hendrik ‘den oude’, op dat moment weduwnaar van Dirkje Bokhoven zijn testament op waarin bepaald wordt dat zijn zoon Hendrik van den Oever ‘de jonge’ het vruchtgebruik van zijn pijpenmakerswinkel krijgt.⁶⁹

Er is één exemplaar met rode verkleuring aangetroffen

Afb. 7a-c. Voorbeelden van rode kleivervuiling op een aantal koppen. Collectie en foto's auteur.

met een gekroonde vis en de letters HVDO (afb. 25).

Merk IH / IHD

De merken IH en IHD worden in verband gebracht met een pijpenmaker genaamd Joris Hoogendijk. De eerste vermelding van Joris Hoogendijk vinden we in het gilderegister van de Stad Schoonhoven in 1776 en vervolgens in 1779.⁷⁰ Er blijken in Schoonhoven min of meer gelijktijdig een tweetal Joris Hoogendijk's gewoond en gewerkt te hebben: Joris Jansz. en Joris Bouwenszoon.

Op 5 september 1706 trouwt Jan Joris Hogendijk met Hendrikje Levinus Blom.⁷¹ Zij krijgen een zoon Joris welke op 9 september 1711 geboren wordt.⁷²

Joris (Jansz.) had in ieder geval dertien broers en zussen, van wie er een aantal vroeg overleden zijn. Vier jaar later, op 7 november 1715 wordt er ook een Joris gedoopt als zoon van Bouwen Jorisze Hoogendijk en Sara Jansse van Rijswijk.⁷³ Bouwen Jorisz. en Jan Joris zijn waarschijnlijk broers.

Joris Bouwenszoon trouwt op 26 mei 1737 met Lena van der Roest.⁷⁴ Lena wordt op 1 november 1775 in Schoonhoven begraven en het lijkt alsof haar man Joris Bouwensz. dan nog in leven is.⁷⁵ Uit het huwelijk tussen Lena en Joris is in 1739 Arie geboren, dit is waarschijnlijk de Ary Hoogendijk welke we later als Gildebestuurder⁷⁶ tegenkomen.

Precies veertien dagen voordat Joris Bouwensz. in het huwelijk treed is op 12 mei 1737 Joris (Jansz.) Hogendijk getrouwd met Eva Ravesteijn.⁷⁷ Zij krijgen in ieder geval acht kinderen: zeven meisjes en een zoon Jan, welke op 29 december 1750 geboren wordt.⁷⁸

Behalve als lid van het bestuur van het pijpenmakersgilde komen we de naam Joris Hoogendijk tegen in 1777 als ondertekenaar van het eerdergenoemde bezwaar van een verzamelde groep pijpmakersbazen tegen de pottenbakker Cornelis Lasonder. In de verslaglegging van het dispuut dat in 1785 tussen de rooms-katholieke en overige gilde broeders⁷⁹ plaats heeft, vinden we echter geen handtekening van Joris meer terug ter ondersteuning van het Gildebestuur dat ook alle niet katholieke gildenbroeders in haar verweer tegen de rooms-katholieken betrok.

Op 21 april 1785 wordt er in Schoonhoven een Joris Hoogendijk pro deo begraven.⁸⁰ Overigens wordt er op 17 september 1742 in Schoonhoven een Joris Bouwenszoon Hoogendijk begraven.⁸¹ Dit was waarschijnlijk de vader van Jan Jorisz. en Bouwen Jorisz.

Er woonden en werkten dus vrijwel gelijktijdig een tweetal personen met de naam Joris Hoogendijk in

Schoonhoven.

Helaas is het tot op heden niet duidelijk welke van deze twee zich met het maken van pijpen bezighield. Een concrete verbinding met de pijpenmakerij vinden we momenteel alleen in Ary Hoogendijk, de zoon van Joris Bouwensz. Het is echter mogelijk dat beiden min of meer gelijktijdig het pijpenmakersvak hebben beoefend, hetgeen een verklaring zou kunnen zijn voor de twee merken IH en IHD welke gedurende ongeveer dezelfde periode gebruikt lijken te zijn.

Er zijn in de stort een vijftal verschillende modellen gemerkt IH aangetroffen waarin we de rode klei vervuiling tegenkomen: een kwispedoor (afb. 31), IG gekroond (afb. 32), twee varianten met gekroonde schenkan (afb. 33 en 34) en een gekroonde vis (zonder golfjes) (afb. 35).

Er is één model gevonden met de initialen IHD (afb. 36).

Merk IHN

Het merk IHN wordt toegeschreven aan een pijpenmaker met de naam Jacobus Huijvenaar, welke in Gilde-rekeningen vanaf 1787 voorkomt. Er hebben echter ook meerdere personen met de naam Jacobus Huijvenaar in Schoonhoven gewerkt en gewoond, waarvan zeker twee en mogelijk drie in de pijpenindustrie.

De eerste Jacobus die we tegenkomen in de 18e eeuw is de uit Leiden afkomstige, aldaar gedoopte soldaat Jacobus welke op 6 november 1729 in Schoonhoven trouwt met Cornelia/Christina Toer of Latoer.⁸² Op 1 juni 1730 wordt zoon Johannisz⁸³ geboren, op 3 februari 1734 zoon Jacobus.⁸⁴

In maart 1788 lezen we dat Jacobus Huijvenaar als lid van het pijpenmakersgilde de eed helaas niet meer kan afleggen omdat hij 'volkomen kinds' is geworden.⁸⁵ Datzelfde jaar zal hij overleden zijn aangezien Jacobus 'den Ouden' op 23 december 1788 in Schoonhoven begraven wordt, zeven jaar later gevolgd door zijn weduwe.⁸⁶

Het is waarschijnlijk dat 'Jacobus den Ouden' als onafhankelijk pijpenmaker werkzaam is geweest, en na zijn overlijden waarschijnlijk ook zijn zoon.

De naam Jakobus Huijvenaar komen we als 'pijpenmakersbaas' tegen in 1777 wanneer een aantal pijpenmakersbazen zich beklagen over de prijzen van de pijpen en pottenbakker Cornelis Lasonder. Vervolgens ook in 1785 als ondertekenaar van de klacht van de rooms-katholieke pijpenmakers tegen het Gildebestuur. In de verslaglegging lezen we dat er van de rooms-katholieke Jakobus Huijvenaar gezegd wordt dat hij van zodanig hoge leeftijd is dat hij nooit de positie van Hoofdman

zou kunnen bekleden.⁸⁷

In 1787 en 1788 lezen we de naam Jacobus Huijvenaar nog in de eerder genoemde gildeboekhouding: in 1787 had hij een ‘knecht’ in dienst, en in wat waarschijnlijk zijn laatste levensjaar was had hij een tweetal ‘meysjes’ en een knecht. Na 1789 en 1790 treffen we de naam van Jacobus niet meer aan, wel wordt in 1790 de ‘weduwe Huijvenaar’ in de boekhouding genoemd. In 1792 lezen we vervolgens wel weer ‘Jacobus Huijvenaar’ waarvan we dan aannemen dat dat zijn zoon zou kunnen zijn die het bedrijf heeft overgenomen.

Op basis van bovenstaande mogen we voorzichtig aannemen dat de Jacobus Huijvenaar die in 1729 uit Leiden naar Schoonhoven kwam daar het pijpenmakers vak is gaan beoefenen, en dat na zijn overlijden in 1788 waarschijnlijk zijn zoon het bedrijf heeft overgenomen. Het merk IHN komen we tegen bij bodemvondsten die over een zeer brede periode in de 18e eeuw zijn te dateren.

Tussen het stortmateriaal met de rode verkleuring vinden we een tweetal verschillende modellen met gekroonde vis met de initialen IHN (afb. 38 en 39).

Merk KRM

Het merk KRM wordt aan Koenraad Murk toegeschreven, aan wie we ook het merk KM toedichten. In Schoonhoven komen we de naam Coenraad tegen in meerdere generaties Murk (ook Mork of Murrrik).⁸⁸

Op 24 november 1737 wordt Coenradus Murk, zoon van Arnoldus Murk en Lijsbet Jillisdr. Nobel gedoopt.⁸⁹ Als

deze wordt begraven op 3 Januari 1817 wordt zijn naam als Koenraad geschreven.⁹⁰ Het is waarschijnlijk deze Coenradus Arnoldusz. Murk die we in oktober 1777 als een van de ondertekenaars zien van een rekwest in de vorm van een aan de Magistraat gerichte klacht met betrekking tot het hoge pottenbakkersloon. Het is echter ook heel goed mogelijk dat zijn neef (Coenraed Willemsz.⁹¹) het pijpenmakersvak beoefende. Meer onderzoek is hiervoor nodig. Mogelijk ligt hier een verklaring voor de merken KM, KRM en KWM.

Slechts één exemplaar (met gekroonde vis boven golfjes) met rode vervuiling draagt het merk KRM (afb. 40).

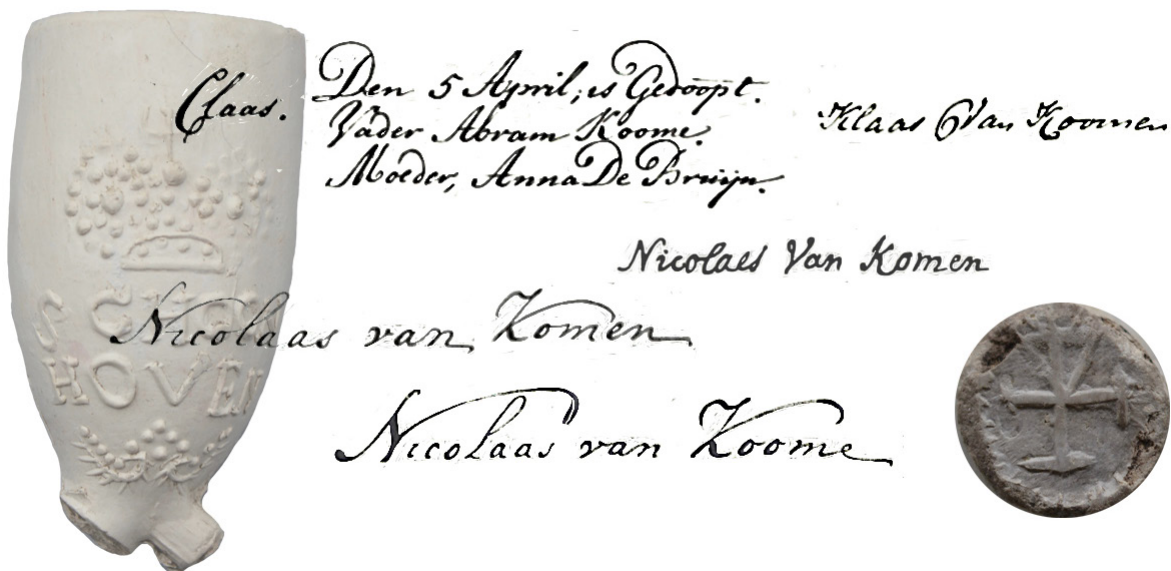
Merk LHN

Het merk LHN wordt aan Lauwerent of Lauwrens Huijvenaar of Huijgenaar toegekend wiens naam we in de Gildeboekhouding tegenkomen in de jaren 1788, 1790 en 1792.⁹² Lauwrens Huijvenaar en Geertrui Bakker trouwen op 10 november 1765 in Schoonhoven.⁹³

Lauwrens is dan volgens het trouwregister afkomstig uit Gorinchem. Enkele jaren daarvoor lijkt hij tijdelijk in Gouda geweest te zijn (1761), mogelijk heeft hij daar het pijpenmakersvak geleerd.⁹⁴

In 1777 is Lauwrens ook een van de ondertekenaars van de klacht van gezamenlijke pijpmakersbazen tegen de pottenbakker Cornelis Lasonder.

Nadat we zijn naam ook tegenkomen als een van de initiatiefnemers van de klacht van de gezamenlijke rooms-katholieke pijpenmakers in juni 1788 wordt hij op 1 augustus 1788 (samen met Jacob Murk) door het Gilde

Afb. 8. Nicolaas van Koomen was waarschijnlijk maar kort, tussen circa 1753 en 1772 in Schoonhoven werkzaam. Foto auteur, compilatie uit collectie auteur en collectie SAHM.

aangeklaagd⁹⁵ (zie hierboven bij Hilligers). Hij lijkt degene die de pijpenmakersgereedschappen van Michiel Hilligers heeft overgenomen.

Op 11 april 1798 is Lauwrens Huivenaar naar Gouda verhuisd en verkoopt zijn beide huizen aan de Carmelietenstraat.⁹⁶ We nemen aan dat Lauwrens vanaf zijn huwelijk in Schoonhoven in 1765 tot zijn vertrek in 1798 pijpen heeft gemaakt als zelfstandige pijpenmaker en dat hij (in ieder geval) het merk LHN heeft gebruikt.

In de stort zijn vier verschillende modellen met rode kleiverkleuring aangetroffen met zijn initialen: twee varianten met een gekroonde vis (afb. 41 en 42), een gekroonde N (afb. 43) en een gekroonde ooievaar (afb. 44).

Merk MVO

Het merk MVO wordt toegeschreven aan een Machiel of Maggiel van Oosterhout die we 1767, 1768, 1771 en 1774 als 'deeken' van het Gildebestuur tegenkomen.⁹⁷ In dat laatste jaar komt hij te overlijden en wordt zijn functie de rest van dat lopende jaar door Hendrik van den Oever waargenomen.⁹⁸

Op 22 april 1714 trouwt Machiel van Oosterhout met Neeltje Hage.⁹⁹ Tussen 1714 en 1733 zijn in ieder geval tien kinderen geboren.

Op 22 mei 1731 vinden we zijn naam voor het eerst in de 'kleine zaken' die door de burgemeester behandeld worden een geschil tussen Maria Dekker en Magiel Oosterhout, 'pijpmaker'.¹⁰⁰ Het is helaas niet duidelijk waar dit precies over gaat.

In 1753 vinden we als ingekomen stuk bij de Magistraat een verzoek van een negental pijpenmakers, waaronder 'Magchil van Oosterhout', om een gilde te mogen oprichten.¹⁰¹ Machiel maakt in 1767, 1768, 1771 en 1774 als Deken deel uit van het Gildebestuur. In dat laatste jaar komt hij te overlijden en wordt hij op 19 januari 1774 begraven.¹⁰²

Van hem is maar één exemplaar met rode kleiverkleuring aangetroffen met afbeelding van een Eiermand en daaronder de letters MVO (afb. 45).

Nicolaes van Koomen

De naam Nicolaes van Koomen is bekend van bodenvondst pijpen waarop deze naam voluit geschreven is en welke aan een pijpenmaker die hoogstwaarschijnlijk uit Schoonhoven afkomstig is worden toegeschreven.¹⁰³ Ook zijn pijpen bekend met de initialen NK, NVK en NVKO in combinatie met vooral gekroonde vis, gekroonde ooievaar en gekroonde IG. Bijzonder is ook een geheel versierd ovaal model met de initialen NK. Tot op heden was er over de persoon Nicolaes echter geen

aanvullende informatie bekend.

In de DTB registers vinden we dat op 5 april 1731, er een Claas Koome gedoopt wordt uit het huwelijk van de in april 1725 getrouwde Abraham (Claas) Koome afkomstig uit Gouda en Johanna Baltes de Bruin.¹⁰⁴ Wat het beroep van Abraham was is onduidelijk maar de geboorte datum en werkzame periode van zijn zoon Nicolaas (Claas) in Schoonhoven passen goed bij de bodenvondsten die we aan hem toeschrijven. We nemen dus aan dat deze Nicolaas (Claas) het pijpenmakersvak heeft beoefend.

Op 18 november 1753 trouwt Nicolaas (Claas) als Nicolaes van Komen met Johanna Verhoek ('beide geboren en woonachtig alhier').¹⁰⁵ Uit dit huwelijk worden tenminste negen kinderen geboren.¹⁰⁶ Bij nagenoeg ieder kind wordt de naam van Nicolaes iets anders geschreven. Een van de kinderen is zoon Nicolaas¹⁰⁷, die op 25 november 1762 gedoopt wordt.

Voor zover we na kunnen gaan overlijdt vader Nicolaes reeds op 41-jarige leeftijd en wordt hij op 24 augustus 1772 pro deo begraven.¹⁰⁸

Afb. 9. Behalve de typerende pijpen met zijmerk zijn ook diverse ovale 'Gouwenaars' aangetroffen in de stort. Collectie en foto auteur.

Nicolaes van Koomen senior lijkt dus relatief kort, zo tussen circa 1753 en 1772 in Schoonhoven woonachtig en werkzaam geweest, en hoewel we tot op heden helaas nog geen concrete bronvermeldingen van hem als pijpenmaker kennen lijkt deze ‘Claas Koome’ degene die verantwoordelijk is voor de in de stort gevonden modellen gemerkt met NK, NVK en ‘Nicolaas van Koomen’.

Er zijn op dit moment geen aanwijzingen dat zijn weduwe en/of jonge zoon het bedrijf in zijn of hun eigen naam hebben voortgezet. Dit wordt onderschreven door de afwezigheid van de naam ‘van Koomen’ als ondertekenaar van de klacht van de grote groep gezamenlijke pijpenmakersbazen tegen de pottenbakker Cornelis Lasonder op 15 oktober 1777. Als we het verweer van Lasonder lezen lijkt het er namelijk op dat de ‘klagers’ hun uiterste best hebben gedaan om iedereen die ook maar enigszins bij de pijpenindustrie betrokken was als ondertekenaar mede te betrekken. De naam ‘van Koomen’ ontbreekt hier.

Zijn zoon Nicolaas is nog geen tien jaar wanneer zijn vader overlijdt en lijkt in ieder geval tot zijn tweeëntwintigste jaar in Schoonhoven te hebben gewoond. In 1784 wordt er voor een ‘Claas van Koome uit Schoonhoven’ tijdelijke admittie verleend in Gouda¹⁰⁹ en op 25 februari 1787 trouwt hij in Gouda met Geertruy Geering. Er worden tot en met 1797 in ieder geval zeven kinderen geboren uit dit huwelijk en het lijkt erop dat Nicolaas in ieder geval tot 1804 in Gouda gewoond heeft.¹¹⁰ Wat het beroep van Nicolaas was is helaas nog onduidelijk.

Er zijn een viertal verschillend versierde pijpen met initialen NK en NVK in de stort gevonden die de rode verkleuring laten zien (afb. 46, 47, 48 en 49).

Tijdgenoten

De gevonden zijmerkpipen die de rode klei verkleuring vertonen lijken door een groep pijpenmakers gemaakt die inderdaad tijdgenoten zijn. Aangezien Nicolaas van Koomen in 1772 en Machiel van Oosterhout in 1774 zijn

begraven en voor zover we nu weten, hun weduwen of kinderen de zaken niet, of in ieder geval niet lang doorgevoerd lijken te hebben, lijkt dit grofweg de periode af te bakenen waarin deze pijpen zijn gemaakt.

Als we in beschouwing nemen dat Laurens Huijvenaer waarschijnlijk op zijn vroegst zelfstandig pijpen maakte vanaf ongeveer zijn huwelijk, dan mogen we aannemen dat de hier beschreven pijpen gemaakt zijn in Schoonhoven tussen circa 1765 en circa 1772. Dit is in ieder geval de periode dat genoemde pijpenmakers gelijktijdig actief waren, en de verschillende modellen lijken goed in deze tijdsperiode te passen.

Zoals we zien blijken er echter in een aantal gevallen verschillende personen met dezelfde naam min of meer gelijktijdig werkzaam te zijn. De pijpenmakers in de verschillende takken van met name de families Van Duuren, maar ook Huijgenaer/Huijvenaer, Hoogendijk en Murk zijn niet in alle gevallen duidelijk van elkaar te onderscheiden. Hier is meer onderzoek nodig.

Onversierde ovale ketels

De gemiddelde steellengte van de hierboven beschreven pijpen met karakteristiek zijmerk op de ketel was circa 20-25 cm, een lengte die paste bij de soort ‘korte pijpen’ en waarvan aangenomen wordt dat dit het voornaamste product was uit de Schoonhovense ateliers.

Voorbeelden van op ‘Goudse’ leest geschoeide, onversierde (lange) pijpen met het ovale model zijn, op enkele modellen na van Nicolaas van Koomen die we kennen met zijn karakteristieke huismerk,¹¹¹ niet bekend. In de hier beschreven stort zijn echter ook circa 80 ‘gladde’ ovale koppen aangetroffen. Ongeveer de helft hiervan is ongerookt.

Het merendeel van deze groep lijkt op basis van hun merken in eerste oogopslag Gouds maar is lokaal vervaardigd. We treffen de merken Both, Fortuin, Klaver, 96 gekroond en WS gekroond aan. Al deze merken zijn

Afb. 10a-c. Hielmerken van ovale koppen, vlnr. huismerk van Nicolaas van Koomen, Both en 96 gekroond. Collectie en foto's auteur.

lang in Gouda in gebruik geweest en zijn stuk voor stuk gerenommeerde merken.

Merk Nicolaas van Koomen

Er zijn een drietal verschillende uitvoeringen van ovale koppen met het merk van Nicolaas van Koomen aangekomen. De geheel versierde kop met op de linkerzijde het wapen van Zeeland en op de rechterzijde het wapen van Groningen is de meest opvallende. Hoewel we beide wapens ook bij andere Schoonhovense makers als versieringsmotieven aantreffen kennen we geen andere geheel versierde ovale modellen uit deze stad.

De pijpen op afbeeldingen 51, 52, 53 en 54 tonen gladde 'Gouwenaars' met het merk van Van Koomen. De modellen van afbeeldingen 51 en 54 lijken uit dezelfde persvorm te komen. Bij twee modellen van verschillende grootte is een wat grof wapenschild met twee rijen van drie stippen op de zijkant van de hiel aangebracht (afb. 52c en 53c).

Eén fragment (afb. 51) heeft een lang stuk steel waarop bij de breuk nog net de tekst IN GOUDA als bandstempel om de steel leesbaar is. Gevonden steelfragmenten (afb. 50) laten dezelfde tekst zien aan weerszijden van de zwaartepunt radering op de steel.

Merk Both

Het merk Both werd in 1722 in Gouda voor het eerst door Gerrit Verschut gezet. Vanaf dat moment is het nagenoeg onafgebroken in gebruik geweest tot 1898.¹¹²

Er zijn negen exemplaren met het merk Both in de stort in Schoonhoven gevonden, waarbij we twee verschillende modellen kunnen herkennen (afb. 55, 56). Wat opvalt is de wat grove uitvoering van het merk. Op afbeelding 56c zien we op de zijkant van de hiel een wapenschild met twee rijen verticale sterren dat sterk lijkt op het Goudse wapen. Het merk 'de both' werd overigens ook vanaf circa 1776 door Jan Ophuysen Jr. in Gorinchem gebruikt.¹¹³

Merk 96 gekroond

Het merk 96 gekroond is in Gouda rond 1708 gebruikt door Gijsbert de Munnik. Daarna is het in ieder geval vanaf 1748 tot circa 1925 onafgebroken door verschillende makers gebruikt.¹¹⁴

Er zijn in totaal zes exemplaren met het merk 96 gekroond gevonden, die uit mogelijk twee verschillende persvormen komen (afb. 57 en 58). Beide modellen hebben een wapenschild op de zijkant van de hiel met twee rijen stippen (afb. 57c en afb. 58c).

Afb. 11a-c. Hielmerken van ovale koppen, vlnr. twee uitvoeringen van Klaver en Fortuin. Collectie en foto's auteur.

Afb. 12a-c. Hielmerken van ovale koppen, vlnr. PVP en twee uitvoeringen WS gekroond. Collectie en foto's auteur.

Afb. 13. Opvallende radering langs ketelrand bij een groep ovale pijpen met het merk WS gekroond. Collectie en foto auteur.

Merk Klaverblad

Ook dit is een 'oud' Gouds merk, tussen 1660 en 1701 was het eigendom van Pieter Damas. Krijger, waarna het vanaf circa 1720 onafgebroken gebruikt lijkt tot 1840.¹¹⁵

Er zijn zes exemplaren gevonden die het merk het Klaverblad dragen, waarvan enkele gerookt. De modellen lijken uit een tweetal verschillende vormen te komen en er zijn verschillende uitvoeringen van het hielmerk te herkennen (afb. 59 en 60).

Merk PVP

Het merk PVP is tussen circa 1705 en 1707 in Gouda gebruikt, en daarna tussen circa 1745 en 1810 onafgebroken door een paar verschillende pijpenmakers.¹¹⁶ In de stort zijn twee exemplaren (afb. 63) met dit merk aangetroffen waarbij op beide zijden van de hiel een (verder onduidelijk) wapenschild met daarboven de letter S zichtbaar is.

Merk WS gekroond

Het merk WS gekroond is op achttien exemplaren aangetroffen, waarbij drie verschillende modellen te herkennen zijn. Van alle modellen zijn ongerookte en gerookte exemplaren gevonden. Met name bij de exemplaren

op afbeeldingen 66 en 67 treffen we dezelfde rode klei verkleuring aan als we bij de eerder beschreven zijmerkpijpen zien. Opvallend bij deze is ook dat bij nagenoeg alle exemplaren de S slecht leesbaar is. Dit zou mogelijk bewust gedaan kunnen zijn om een eventuele 'kopieer' klacht te proberen te omzeilen.

Het is ook bij deze pijpen dat de wat slordige radering opvalt en zelfs zeer sterk lijkt op een exemplaar met het merk 24 gekroond dat eerder in Schoonhoven gevonden is.¹¹⁷

De WS gekroond behoort tot Gouda's langst gebruikte merken en is vanaf circa 1652 tot 1925 onafgebroken in gebruik geweest.¹¹⁸

Merk Fortuin

Het merk Fortuin (afb. 69 en 70) is op vijf exemplaren aangetroffen. Ook dit merk is in Gouda lang toegepast, in 1671 was Gloud Marté de eerste gebruiker en de Firma Jan Prince & Cie in 1897 de laatst geregistreerde.¹¹⁹

Schoonhovense produkten

Hoewel nagenoeg alle gevonden ovale koppen redelijk goed zijn afgewerkt en geglaasd, is bij een aantal de radering identiek slordig, en lijken de pijpen gemaakt in enigszins uitgesleten persvormen. Dit laatste kan duiden op de aanschaf van tweedehands, niet meer gebruikte persvormen uit waarschijnlijk Gouda.

Het lijkt erop alsof de meeste, verschillend gemerkte pijpen uit afzonderlijke persmallen komen. Mogelijk zijn de pijpen van afbeeldingen 60 en 69 in dezelfde persvorm gemaakt. Opvallend is ook het feit dat we een grote variatie van bijmerken zien, waarvan enkele overduidelijk tot doel hebben het Goudse wapenschild te imiteren (afb. 15a-c).

Het meest opvallende is echter dat een aantal koppen gemerkt met het 'klassieke' merk 'WS gekroond' dezelfde rode kleiverkleuring laten zien als de eerder beschreven gemerkte pijpen hetgeen er alleen maar op lijkt te duiden dat deze pijpen in Schoonhoven, en mogelijk ook door een van de eerder besproken pijpenmakers zijn gemaakt. Daarnaast tonen de aangetroffen wapenschildjes met stippen die als bijmerk op een aantal modellen zijn aangebracht een duidelijk Schoonhovense oorsprong. Daar waar de eerder beschreven zijmerkmodellen doorgaans een steellengte hadden van circa 20-25 cm, mogen we van de ovale modellen aannemen dat deze de min of meer gangbare lengte van circa 50 cm hadden.

Helaas is er tijdens het uitgraven van de stortvondst in eerste instantie weinig aandacht aan de gevonden steelfragmenten besteed. Gelukkig zijn er wel een paar exemplaren bewaard gebleven waarop eenvoudige ra-

(10)

Passagiers. Kinderen beneden de 5 Jaaren	
vry.	
Pakmande	f 0 - 6 - 0
— (kleinder Mande)	0 - 4 - 0
Papier (de Riem 6 ponde)	0 - 2 - 0
— om op te schryven, de enkelde Riem	0 - 2 - 0
— meer dan een Riem te gelyk, 't stuk	0 - 1 - 0
Pakje met een Brief daar op	0 - 3 - 0
Patryzen of Snippen (een Koppel)	0 - 3 - 0
Pik (de Ton)	0 - 6 - 0
Pruymen (het Vat)	0 - 10 - 0
— (dito kleynder)	0 - 6 - 0
— (nog dito kleynder)	0 - 3 - 0
Pruymedanten (het Kistje)	0 - 3 - 0
Pypen (de Ton)	0 - 4 - 0
— (de Mande lange)	0 - 4 - 0
— (dito de Mande kleynder)	0 - 3 - 0
Paruykedoos	0 - 2 - 0
R.	
Ryft (de Ton)	0 - 6 - 0
— (dito kleynder)	0 - 3 - 0
Ryglyf- Kraam	3 - 10 - 0
Rozynen (het Vaetje)	0 - 2 - 0
— (de Korf)	0 - 2 - 0
S.	
Schaap (een)	0 - 4 - 0
Schaapsvellen (het stuk)	0 - 1 - 0

Schar-

Afb. 14a-b. Vrachtlijst voor goederenvervoer tussen Schoonhoven en Rotterdam met prijzen voor het vervoer van verschillende verpakkingen lange en korte pijpen, 1774 (SAHM, noot 129). Collectie SAHM, foto's auteur.

deringen zijn aangebracht die aan weerszijden de tekst 'IN GOUDA' laten zien. Deze zelfde tekst zien we ook op een steelfragment van een ovale pijp voorzien van het huismerk van Van Koomen (afb. 51).

Voorschriften met betrekking tot het gebruik van merken in Schoonhoven

De enige voorzieningen die we ten aanzien van merkstelling tegenkomen in de eerste versie van de Schoonhovense Gilde reglementen¹²⁰ uit 1767 hebben betrekking op het gebruik van een 'eigen' merk. Iedere pijpenmaker moet een eigen, onderscheidend merk gebruiken waarbij hij zijn voorletter en indien nodig het tussenvoegsel 'van' moet toevoegen om zich te onderscheiden van andere pijpenmakers.

In 1774 wordt dit iets aangepast door te spreken van een 'onderscheidend' merkteken in geval initialen gelijk zijn.¹²¹ In 1774 wordt er tevens toegevoegd dat pijpenmakers geen pijpen mogen maken uit (geleende of gekochte) vormen van andere 'baasen', tenzij een expliciet aantal is overeengekomen, of de merktekens van de vorige baas zijn verwijderd, hetwelk door de hoofdlieden van het Gilde geëxamineerd moet worden.

Dit laatste lijkt echter vooral betrekking te hebben op de lokaal verhandelde of overgedane persvormen. Voor zover nu bekend heeft het Schoonhovense Gilde geen merkenregistratie gevoerd en was er in principe geen en-

kel voorschrift anders dan het voorkomen van verwar- ring tussen op dat moment werkzame pijpenmakers.

Lange en korte pijpen

Bovenstaande laat zien dat er in Schoonhoven wel de- gelijk gladde Gouwenaars zijn gemaakt, waarbij (vooral succesvolle) Goudse merken geïmiteerd werden, en dat dit op grotere schaal gebeurde dan we tot op heden aan hebben genomen.

Dit is ook niet vreemd gezien de 'haat-liefde' relatie die de verhouding tussen Schoonhoven en Gouda in de 18e eeuw gekenmerkt lijkt te hebben. Gedreven door zich wijzigende economische omstandigheden en belangen werd er wisselend voordeel gevonden in elkaars nabij- heid.

Dat blijkt bijvoorbeeld uit een schrijven van de Goudse Magistraat aan haar Schoonhovense collega's uit 1751.¹²² Het Gouds college bevestigt hierin dat Schoonhovense pijpenmakers sedert 'inmemoriale tijden' gewoon waren om hun pijpenmakersgereedschappen te laten vervaardigen en repareren in Gouda, hetgeen door een maatregel van de Goudse Magistraat in 1750 werd beperkt om- dat Gouda teveel last van Schoonhovense export ging ondervinden. Een jaar later echter, lijkt het alsof deze maatregel weer (tijdelijk?) werd teruggetrokken toen de Goudse regenten in Schoonhoven een medestander zochten voor hun aan de provincie gerichte voorstel om

van buiten de provincie geïmporteerde pijpen extra te belasten :

(..) en ter Conclusie te helpen brengen het advijs van de Heeren Gecomm.Raeden in beijden Quartieren in dato den 8 April 1751, tenderende om een belastingh te leggen op de pijpen en potten van buijten dese provincie ingebracht werdende (..)

Voorts lijken veel Schoonhovense pijpenmakers enige tijd in Gouda te hebben doorgebracht op relatief jonge leeftijd, waarschijnlijk om het vak te leren. Er is echter ook een periode geweest dat Gouda geen Schoonhovense pijpenmakers in de stad accepteerde. Om deze maatregel te ondersteunen verleende de Schoonhovense magistraat geen aktes van indemniteit naar Gouda aan personen die via eigen werkzaamheden of familie aan de pijpenmakerij verbonden waren. Ook deze maatregel werd na verloop van tijd weer opgeheven of in ieder geval eenvoudig omzeild. In de jaren 90 van de 18e eeuw treffen we diverse voormalig Schoonhovense pijpenmakers aan die naar Gouda zijn verhuisd om daar vooral als knecht bij Goudse bazen aan de slag te gaan.¹²³

Een ander aardig voorbeeld vinden we in 1766 wanneer een aantal Goudse pijpenmakers zich bij de Goudse Magistraat¹²⁴ beklaagt over een in 1751 van kracht geworden regel waarbij iedere meesterpijpenmaker slechts zijn eigen merk op zijn pijpen mag zetten. Dit om het onderling uitbesteden van werk/merken tegen te gaan. Het besluit heeft tot gevolg dat er van bepaalde, gewilde merken een tekort ontstaat en bij de klacht wordt als voorbeeld aangevoerd dat de Goudse koopman Jan Thoen in Schoonhoven pijpen moest bestellen als aanvulling op zijn voorraad.

In de periode 1764-1765 zijn door de Schoonhovense pijpenmakers Nicolaas Bakker en Gerrit van Duuren in opdracht van de Alphenense pijpenmaker Philip Hoogenboom aanzienlijke hoeveelheden pijpen gemaakt.¹²⁵ Het gaat om zogenaamde ‘casjotte’ modellen.¹²⁶ Hieronder worden rondbodem pijpen (zonder hiel) met relatief korte steel verstaan.¹²⁷

Rondbodempijpen waarvan vermoed wordt dat ze tegen het einde van de 18e eeuw in Schoonhoven zijn gemaakt zijn ook in 2015 gepubliceerd.¹²⁸

Op 30 december 1774 treffen we in het vrachtkostenregister tussen Schoonhoven en Rotterdam een onderscheid aan tussen ‘manden lange’ pijpen en ‘manden kleinder’ pijpen. Dit register is tussen de Burgemeesters van Schoonhoven en Rotterdam wederzijds overeengekomen ter regulering van vrachtkosten tussen beide steden.¹²⁹ Hoewel de aanduiding ‘lange’ en ‘kleinder’ waarschijnlijk betrekking heeft op het ver-

pakkingsformaat lijkt het ook mogelijk dat verschillende verpakkingsmaten voor verschillende maten pijpen geëigend waren.

Lange pijpen worden ook in 1790 nog steeds in Schoonhoven gemaakt getuige een geschil van de pijpenmaker Hannis Lammore met zijn gewezen knecht Frans Seton. Dit geschil gaat over een lange weijer die Frans volgens Hannis achterover gedrukt heeft. Frans legt uit dat dit niet moedwillig ging maar min of meer per ongeluk. Hij had zijn eigen weijer bij zich (zoals het een knecht betaamd) om ‘zittend korte pijpen te maken’. Toen de zoon van Hannis, die lange pijpen aan het maken was vroeg om met hem te ruilen, werd er ook van weijer gewisseld.¹³⁰

Ook tot in de 19e eeuw zijn nog verschillende ‘Goudse’ merken of in ieder geval algemene merken in Schoonhoven in gebruik geweest getuige een op 20 januari 1817 gedateerde opgave aan Ged. Staten van Zuid Holland:¹³¹

(..)“Ingevolge resolutie van 7-1-1817 nr 55/1 hebben wij de eer u toe te zenden een tabel aangaande de pijpenfabrieken binnen Schoonhoven bevattende opgave van merken, hetzij wapen of letters, waarvan gem. pijp-makers zich bedienen voor de onderscheidene door hen vervaardigd wordende soorten van aarden pijpen en welke bestaan in de navolgende :

Een klaverblad

No. 13 met een kroon

No. 16 met een kroon

No. 18 met een kroon

Een gekroonde visch (..)

In de periode 1815-1820 adverteert ook Willem van Solingen met pijpen met door de klant gewenste merken.¹³²

In 1822 tenslotte wordt aan de controleur der directe belastingen in Gouda gemeld dat er in deze stad ‘niet een enkel pijpenfabriek gevonden’ is en ‘ook de pottenbakkerij waar benevens potten ook pijpen werden gemaakt en gebakken sedert zes jaren gesloten is’.¹³³

Overige vondsten

Naast de hierboven beschreven kleipijpen, zijn er ook een tweetal exemplaren gevonden die qua model en versiering tamelijk afwijken van wat we uit Schoonhoven kennen. Beide exemplaren zijn ongerookt, en van elk zijn een onbeschadigde ketel en diverse losse ketelfragmenten gevonden.

Op afbeelding 71 zien we een pijpje met een zogenaamd ‘vaasvormmodel’. De eerste pijpen met dit model zijn te dateren tegen het midden van de 18e eeuw en heb-

ben versieringen die verwijzen naar de Vrede van Aken, welke op 18 oktober 1748 gesloten werd.¹³⁴ Deze eerste uitvoeringen hebben fraai gedetailleerde portret ovalen waarin de keizerin van Oostenrijk, Maria Theresia, en haar echtgenoot Fransiscus zijn afgebeeld met de teksten KEISER en KEISERIN. Ook twee ovalen met de wapenschilden van Hongarije en het Habsburgse rijk. Het in de stort gevonden model is een vereenvoudigde uitvoering van het oorspronkelijke, waarbij we geen wapenschilden meer zien maar vier eenvoudige portret ovalen met wat een man en een vrouw lijken. Ook heeft de pijp geen tekst. Hoewel de vorm enigszins uitgesleten lijkt, zijn de afbeeldingen tamelijk grof gegraveerd, en is de afwerking van de pijp slordig, met onder andere een niet afgemaakte radering. De pijp is voorzien van het hielmerk 65 gekroond dat in Gouda tussen 1727 en 1925 nagenoeg onafgebroken in gebruik geweest is.¹³⁵

Op afbeelding 72 een andere geheel versierde pijp, met op de ene zijde van de ketel een ruiter te paard met hoed waaronder weelderige haarlokken, met daarboven in een tekstlint 'DE . P. V. ORANIE'. In zijn hand heeft hij een getrokken sabel. Op de andere zijde het wapen van de stadhouder met daaromheen de tekst HONI SOIT QUI MAL Y PENSE. Een dergelijk model en versieringsmotief is uit Schoonhoven bekend met de initialen MVG¹³⁶ waarbij de ruiter echter duidelijke verschillen vertoont.

Op basis van de afwerking, het feit dat beide gevonden complete exemplaren ongerookt zijn alsmede de losse fragmenten van elk, lijkt het zeer aannemelijk dat ook deze pijpen van de hand van een Schoonhovense pijpenmaker zijn.

Conclusie

Door het hernieuwde onderzoek zijn de genealogische gegevens van veel Schoonhovense pijpenmakers gevonden. Deze bieden aanvulling op, of bevestiging van wat we al vermoedden of wisten. Dit leidt tot nieuwe inzichten maar roept ook nieuwe vragen op omdat er diverse identieke namen gelijktijdig aan verschillende personen

blijken te zijn verbonden. Hier is meer onderzoek voor nodig.

Ook zijn nieuwe namen van pijpenmakers ontdekt waarvan er twee, Gerrit Hollands/Hollander en Michiel Hiligers, middels dit artikel zijn geïntroduceerd.

We mogen ook de conclusie trekken dat er in Schoonhoven, net zoals bijvoorbeeld in Alphen en ook andere plaatsen, op grotere schaal gladde Gouwenaars werden (na)gemaakt. In het geval van Nicolaas van Koomen met in ieder geval ook een eigen merk maar vooral ook met populaire Goudse merken.

Op basis van de twee geheel versierde pijpen van afbeeldingen 71 en 72 lijkt het er ook sterk op dat deze in Schoonhoven gemaakt zijn.

Er werd in Schoonhoven dus meer gemaakt dan alleen de bekende 'korte pijpen', waarbij ook niet geschroomd werd om populaire Goudse merken te kopiëren.

Nawoord

Deze vondst is aanleiding geweest om nader archiefonderzoek te doen, dat nog niet is afgerond. Een deel van de bevindingen, voor zover relevant in het kader van de beschrijving van deze vondstengroep, is in dit artikel opgenomen.

Het onderzoek gaat echter door en zal leiden tot een uitgebreidere aanvullende publicatie over Schoonhoven. Dit is ook de reden dat niet alle noten verwijzend naar archieftoegangen in detail zijn uitgewerkt. In de volgende publicatie zal dit wel het geval zijn.

Met speciale dank aan Bert van der Lingen, Hans van der Meulen en Ruud Stam voor hun bijdragen en nooit aflatend enthousiasme.

Afb. 15a-c. Bijmerken met wapenschildjes op, in Schoonhovens geproduceerde, ovale, onbewerkte pijpen. Collectie en foto's auteur.

Noten :

- 1 Duco 1979, Meulen en Thoom 1983 en 1984, Meulen 1988, Kleijweg en Schouten 2008, Oostveen en Kleijweg 2009, Oostveen 2015.
- 2 SAHM, Schoonhoven, Concept-reglement voor het (nieuw) op te richten pijpmakersgilde, 18e eeuw.
- 3 SAHM, Schoonhoven, Gildebrief voor het pijpmakersgilde 1774.
- 4 SAHM, Schoonhoven, Overige ingekomen en uitgaande stukken 1762.
- 5 SAHM, Schoonhoven, Register van door burgemeesters gedane benoemingen van dekens en hoofdlieden van de verschillende gilden 1763-1785.
- 6 Het Utrechts Archief, Cabauw RK, dopen trouwen begraven L158-540.
- 7 SAHM, Schoonhoven, Resoluties van de Magistraat, 1785.
- 8 SAHM, Schoonhoven, Archief van het gerecht van Schoonhoven, 1786.
- 9 Het Utrechts Archief, L158-541 Cabauw RK dopen, trouwen L158-541.
- 10 SAHM, Schoonhoven, Rekeningen van inkomsten en uitgaven van de boekhouder van het pijpmakersgilde 1787-1793.
- 11 SAHM, Schoonhoven, Gaarder begraven 1735-1806.
- 12 SAHM, Schoonhoven, Rekeningen van inkomsten en uitgaven van de boekhouder van het pijpmakersgilde 1787-1793.
- 13 SAHM, Schoonhoven, DTB 1764.
- 14 SAHM, Schoonhoven, Resoluties van de Burgemeesters, 1788 .
- 15 SAHM, Schoonhoven, DTB 1727.
- 16 SAHM, Schoonhoven, DTB 1733.
- 17 SAHM, Schoonhoven, DTB 1764.
- 18 SAHM, Schoonhoven, Gaarder begraven 1735-1806.
- 19 Meulen 1984 p.94 en Oostveen 2009 p.19.
- 20 SAHM, Schoonhoven, Resoluties van de Burgemeesters, 1788.
- 21 Stadsarchief Rotterdam, 1-02 DTB Rotterdam, inv.nr. 169, 4-8-1755.
- 22 Erfgoed Leiden, DTB Trouwen gerecht 21-10-1754.
- 23 SAHM, Schoonhoven, Gaarder begraven 1735-1806.
- 24 Erfgoed Leiden, DTB Leiden, Trouwen gerecht 14-0601763.
- 25 SAHM, Schoonhoven, Resoluties van de Magistraat, 1766 en 1777.
- 26 SAHM, Schoonhoven, Gaarder begraven 1735-1806.
- 27 Meulen en Smeele, 2012, p.103.
- 28 SAHM, Schoonhoven DTB, Cabauw 1782.
- 29 SAHM, Schoonhoven, Registers van aan de magistraat gerichte verzoekschriften 1783. De naam Sakes wordt ook als 'Sjakes' geschreven. Assuerus Sakes trouwde op 13 januari in Schoonhoven met Trijntje Blanken (SAHM, Schoonhoven DTB 1758). De naam Jakes (Meulen en Smeele 2012, p.112 e.v., Oostveen 2015, p.56) lijkt daarom verkeerd.
- 30 SAHM, Schoonhoven, Gaarder begraven 1735-1806.
- 31 SAHM, Schoonhoven, Notarieel archief 7256.
- 32 SAHM, Schoonhoven, Resoluties van de Burgemeesters 1788.
- 33 SAHM, Schoonhoven, Resoluties van de Burgemeesters, 1788.
- 34 SAHM, Schoonhoven, Resoluties van de Burgemeesters, 1788.
- 35 Nog in hetzelfde jaar dat Roels en Sakes hun fabriek 'in compagnonschap' oprichten, scheiden hun wegen alweer en gaat Roels alleen verder. SAHM, Schoonhoven, Notarieel archief, nr 7265.
- 36 SAHM, Schoonhoven, Civiele Schepenrol 1790.
- 37 SAHM, Schoonhoven, Civiele Schepenrol 1792.
- 38 SAHM, Schoonhoven, Civiele Schepenrol 1792.
- 39 SAHM, Schoonhoven, Resoluties van de Magistraat 1793.
- 40 Meulen en Smeele, 2012, p.103.
- 41 Op basis van verschillende vondsten door auteur.
- 42 Mededeling Bert van der Lingen, 08-2018.
- 43 SAHM, Schoonhoven DTB, 1731.
- 44 SAHM, Schoonhoven, Gaarder begraven 1735-1806.
- 45 SAHM, Schoonhoven, Resoluties van de Magistraat 1776.
- 46 SAHM, Schoonhoven, Gaarder begraven 1735-1806.
- 47 SAHM, Schoonhoven, Resoluties van de Magistraat, 1790.
- 48 SAHM, Schoonhoven, Register van door burgemeesters gedane benoemingen van dekens en hoofdlieden van de verschillende gilden, 1763 - 1785. In de jaren 1767, 1768, 1770, 1773 lezen we de naam 'Gerrit van Duuren' als 'Deeken'.
- 49 SAHM, Schoonhoven, Register van door burgemeesters gedane benoemingen van dekens en hoofdlieden van de verschillende gilden, 1763 - 1785. In het jaar 1776 lezen we de naam 'Gerrit van Duuren den oude' als 'Deeken'. Verondersteld wordt dat dit dezelfde is als in de jaren daarvoor genoemd, en dat in de periode tussen 1773 en 1776 een jongere Gerrit (wellicht zijn zoon 'Gerrit van Duuren junior') ook als zelfstandig pijpenmaker aan de slag is gegaan.
- 50 SAHM, Schoonhoven, Rekeningen van inkomsten en uitgaven van de boekhouder van het pijpmakersgilde 1787-1793.
- 51 SAHM, Schoonhoven, DTB 1701.
- 52 SAHM, Schoonhoven, DTB 1727.
- 53 SAHM, Schoonhoven, Gaarder begraven 1735-1806.
- 54 SAHM, Schoonhoven, Verzoekschriften gericht aan de Magistraat 1753.
- 55 SAHM, Schoonhoven, DTB 1748.
- 56 SAHM, Schoonhoven, DTB 1771.
- 57 SAHM, Schoonhoven, DTB 1772.
- 58 SAHM, Schoonhoven, DTB 1774.
- 59 In Oostveen 2009, p. 15 wordt Neeltje Straver genoemd als tweede vrouw van Gerrit van Duuren de jonge. Neeltje Straver is echter op 25-5-1755 met Gerrit Bartholomeusz van Duuren getrouwd. Deze Gerrit was een neef van Gerrit van Duuren de jonge, en in 1729 geboren.
- 60 SAHM, Schoonhoven, Resoluties van de magistraat, 1777.
- 61 SAHM, Schoonhoven, DTB 1729.
- 62 SAHM, Schoonhoven, DTB 1755.
- 63 SAHM, Schoonhoven, Register van door burgemeesters gedane benoemingen van dekens en hoofdlieden van de verschillende gilden, 1763 - 1785. Hendrik van den Oever neemt na het overlijden van Deeken Machiel van Oosterhout in 1774 diens taken voor het lopende jaar waar.
- 64 SAHM, Schoonhoven, Register van door burgemeesters gedane benoemingen van dekens en hoofdlieden van de verschillende gilden, 1763 - 1785.
- 65 SAHM, Schoonhoven, Resoluties van de Magistraat 1766.
- 66 SAHM, Schoonhoven, DTB 1751.
- 67 SAHM, Schoonhoven, DTB 1762.
- 68 SAHM, Schoonhoven, Resoluties van de magistraat 1786.
- 69 SAHM, Schoonhoven, Notarieel archief 7269.
- 70 SAHM, Schoonhoven, Register van door burgemeesters gedane benoemingen van dekens en hoofdlieden van de verschillende gilden, 1763 - 1785.
- 71 SAHM, Schoonhoven, DTB 1706.
- 72 SAHM, Schoonhoven, DTB 1711.
- 73 SAHM, Schoonhoven, DTB 1715.
- 74 SAHM, Schoonhoven, DTB 1737.
- 75 SAHM, Schoonhoven, Gaarder begraven 1735-1806
- 76 SAHM, Schoonhoven, Register van door burgemeesters gedane benoemingen van dekens en hoofdlieden van de verschillende gilden, 1763 - 1785.
- 77 SAHM, Schoonhoven, DTB 1737.
- 78 SAHM, Schoonhoven, DTB 1750.

- 79 SAHM, Schoonhoven, Resoluties van de Magistraat 1785.
 80 SAHM, Schoonhoven, Gaarder begraven 1735-1806.
 81 SAHM, Schoonhoven, Gaarder begraven 1735-1806.
 82 SAHM, Schoonhoven, Cabauw 1729.
 83 SAHM, Schoonhoven, DTB 1730.
 84 SAHM, Schoonhoven, DTB 1734.
 85 SAHM, Schoonhoven, Resoluties van de Burgemeesters 1788.
 86 SAHM, Schoonhoven, Gaarder begraven 1735-1806.
 87 SAHM, Schoonhoven, Resoluties van de Magistraat 1785.
 88 SAHM, Schoonhoven, DTB 1765.
 89 SAHM, Schoonhoven, DTB 1737.
 90 SAHM, Schoonhoven, Gaarder begraven 1735-1806.
 91 Coenraad Willemsz. Murk werd op 28 Juni 1727 in Cabauw gedoopt als zoon van Willem Murk en Marringje van den Bosch (Schoonhoven, DTB, Cabauw 1727).
 92 SAHM, Schoonhoven, Rekeningen van inkomsten en uitgaven van de boekhouder van het pijpmakersgilde 1787-1793.
 93 SAHM, Schoonhoven, DTB 1765.
 94 Oostveen, 2009 p.24.
 95 Zoals onder 'Hilligers' aangegeven werd Laurens Huijvenaer niet door zijn collega's aangeklaagd (Oostveen 2009 p.143, Meulen 1984 p.94) maar door het pijpmakersgilde.
 96 SAHM, Schoonhoven, Notarieel Archief 7249.
 97 SAHM, Schoonhoven, Register van door burgemeesters gedane benoemingen van dekens en hoofdlieden van de verschillende gilden.
 98 SAHM, Schoonhoven, Register van door burgemeesters gedane benoemingen van dekens en hoofdlieden van de verschillende gilden.
 99 SAHM, Schoonhoven DTM, 1714.
 100 SAHM, Schoonhoven, Rol van burgemeesters als commissarissen van kleine zaken, 1731.
 101 SAHM, Schoonhoven, Verzoekschriften gericht aan de Magistraat, 1753.
 102 SAHM, Schoonhoven DTB, Gaarder begraven 1735-1806.
 103 Kleijweg en Schouten 2007 en 2008.
 104 SAHM, Schoonhoven DTB, 1725.
 105 SAHM, Schoonhoven DTB, 1753.
 106 SAHM, Schoonhoven DTB, 1754-1769.
 107 SAHM, Schoonhoven DTB, 1762.
 108 SAHM, Schoonhoven DTB, Gaarder begraven 1735 - 1806.
 109 SAHM, Gouda admities vestiging 1727-1792.
 110 GOUDA: Patriottische Sociëteit en slachtoffers orangisme 1787 [nr. 187].
 111 Oostveen, 2009, p.39-41.
 112 Duco, 2003, p.131.
 113 Helbers, 1949, p.119.
 114 Duco, 2003, p.198.
 115 Duco, 2003, p.127.
 116 Duco, 2003, p.180.
 117 Smiesing, 2017, p.1.
 118 Duco, 2003, p.167.
 119 Duco, 2003, p.137.
 120 SAHM, Schoonhoven, Register van door burgemeesters gedane benoemingen van dekens en hoofdlieden van de verschillende gilden, 1763 - 1785.
 121 SAHM, Schoonhoven, Gildebrief voor het pijpmakersgilde 1774.
 122 SAHM, Schoonhoven, overige ingekomen en uitgaande stukken 1751.
 123 Mededeling Bert van der Lingen, persoonlijk archief, 08-2018.
 124 Duco, 2003, p.34.
 125 Meulen, 1986, p.34.
 126 Mededeling Bert van der Lingen, persoonlijk archief, 08-2018.
 127 Duco, 1993.
 128 Oostveen, 2015 p.52 e.v.
 129 SAHM, Schoonhoven, Lijsten van de passagiers- en goederenvrachten van de beurtschepen tussen Rotterdam en Schoonhoven, vastgesteld door de besturen van beide steden, 1774.
 130 SAHM, Schoonhoven, Resoluties van de Magistraat 1790.
 131 SAHM, Schoonhoven, Notarieel Archief, 242.
 132 Stam 2016, p.44.
 133 SAHM, Schoonhoven, Notarieel Archief, 246.
 134 Duco 1992, p.41, 42.
 135 Duco, 2003, p.194.
 136 Oostveen, 2009, p.102.

Literatuur :

- Duco, D.H., 1977, 'Achtste eeuwse pijpen uit Schoonhoven'. *Nieuwsbulletin pijpenkamer ICON*, p. 2-5.
- Duco, D.H., 1979, 'Achtste eeuwse zijmerken met initialen'. *PKN* 2 (5), p. 6-15.
- Duco, D.H., 1992, *De tabakspijp als oranjepropaganda*, Stichting Pijpenkabinet, Leiden.
- Duco, D.H., 1993, *Een bijzondere persvorm voor een Oranjepijp*, Stichting Pijpenkabinet, Leiden
- Duco, D.H., 2003, *Merken en merkenrecht van de pijpenmakers in Gouda*, Stichting Pijpenkabinet, Amsterdam.
- Helbers, C.G., 1949, 'Gorinchem als concurrent van de Goudsche pijpenstad in de tweede helft van de 18e eeuw', *Oudheidkundige kring 'Die Goude'*, zesde verzameling bijdragen, Gouda.
- Kleijweg, A. en Schouten, L., 2007 en 2008, 'Nikolaas van Komen, de grote onbekende delen 1,2 en 3', *PKN*, 29 (115), p.1844-1850, *PKN*, 29 (116), p.1863-1871, *PKN*, 31 (121), p.1983-1991.
- Meulen, J. van der en Toom, L. den, 1983, 'Het pijpmakersgilde te Schoonhoven', *PKN*, 6 (22), p.34-38.
- Meulen, J. van der en Toom, L. den, 1984, 'Pijpmakers en pijpmakersknechts in Schoonhoven' *PKN*, 6 (24), p.92-99.
- Meulen, J. van der, 1986, *De "Gouwenaars" van Alphen aan den Rijn. Een onderzoek naar tabakspijpenmakers en hun produkten*. Alphen aan den Rijn.
- Meulen, J. van der, 1988, 'Schoonhoven', in (F. Tymstra en J. van der Meulen, red.) *De kleipijp als Bodemvondst*, PKN, Leiden.
- Meulen, A. van der en Smeele, P., 2012. *De pottenbakkers van Gouda (1570-1940) en hun betekenis voor de geschiedenis van de Nederlandse Keramiek*. Leiden.
- Oostveen, J. van en Kleyweg, A., 2009, *Tabakspijpenrijverheid in Schoonhoven*, PKN, Tiel/Delft.
- Oostveen, J. van, 2015, 'Afval van een Schoonhovense pijpenbaker'. *Jaarboek 2015 van de PKN, Stichting onderzoek historische tabakspijpen*, p. 51-57.
- Smiesing, P.K., 2017, 'Gouwenaars in Schoonhoven?' *PKN* 39 (152), p.27-32.
- Stam, R.D., 2016. 'Aanvulling pijpenmakers Schoonhoven: Willem van Solinge.' *PKN* (149)

Afb. 16

Afb. 17

Afb. 18

Afb. 19

Afb. 20

Afb. 21

Afb. 22

Afb. 23

Afb. 24

Afb. 25

Afb. 26

Afb. 27

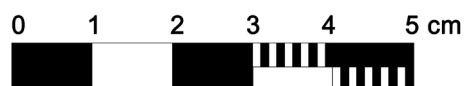
Afb. 28

Afb. 29

Afb. 30

Afb. 31

Afb. 32

Afb. 33

Afb. 34

Afb. 35

Afb. 36a.

Afb. 36b.

Afb. 37

Afb. 38

Afb. 39

Afb. 40

Afb. 41

Afb. 42

Afb. 43

Afb. 44

Afb. 45

Afb. 46a.

Afb. 46b.

Afb. 47

Afb. 48

Afb. 49a.

Afb. 49b.

Afb. 49c.

Afb.50a.

Afb.50b.

Afb. 50c.

Afb.50d

Afb. 51a.

Afb. 51b.

Afb. 52a.

Afb. 52b.

Afb.52c.

Afb. 53a.

Afb. 53b.

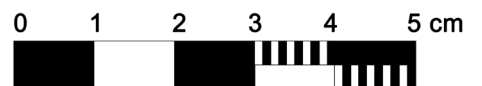
Afb.53c.

Afb. 54a.

Afb.54b.

(Hiel- en bijmerken niet op schaal)

Afb. 55a.

Afb.55b.

Afb.56a.

Afb.56b.

Afb. 56c.

Afb. 56d.

Afb. 57a.

Afb.57b.

Afb.57c.

Afb.58a.

Afb. 58b.

Afb. 58c.

Afb. 59a.

Afb.59b.

Afb.60a.

Afb. 60b.

Afb. 61a.

Afb.61b.

Afb.61c.

Afb.61d.

Afb. 63a.

Afb. 63b.

Afb. 63c.

Afb. 63d.

Afb. 64a.

Afb. 64b.

Afb. 64c.

Afb. 64d.

Afb. 65a.

Afb. 65b.

Afb. 66a.

Afb. 66b.

Afb. 66c.

Afb. 66d.

Afb. 67a.

Afb. 67b.

Afb. 68a.

Afb. 68b.

Afb. 69a.

Afb. 69b.

Afb. 70a.

Afb. 70b.

Afb. 71a.

Afb. 71b.

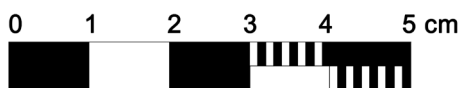
Afb. 71c.

Afb. 72a.

Afb. 72b.

(Hiel- en bijmerken niet op schaal)

English summaries

Opmerkelijke vondsten. Een vroege tabakspijp van hout en tin in de vorm van een scheepje en een hand gevormde vis / Remarkable finds: an early wooden and pewter tobacco pipe in the shape of a ship and a hand modelled fish

Bert van der Lingen

At regular intervals remarkable pipes are found that differ from conventional examples in terms of their shape, decoration, production method or function. In this paper two unusual pipes are presented - an early pipe made of wood and pewter in the shape of a ship and a hand modelled pipe in the form of a fish. The first pipe dates from the period 1600-1620 and is the third example known so far. The fish pipe probably dates from the early to mid-19th century.

Nieuw licht op de kleipijpenindustrie in Schoonhoven / New Insight into the claypipe industry in Schoonhoven

Ewout Korpershoek

This article describes an excavated group of 18th century clay pipe fragments from the city of Schoonhoven which has triggered renewed research into the history of this industry. Remarkable finds include a number of pipes with different makers marks which all show a typical red colored contamination in the clay from which these pipes were made. It also includes a large group of non-decorated polished pipes and some nicely decorated pipes which would typically be attributed to Gouda makers, but which were clearly made in the city of Schoonhoven. Some of these show the same red clay contamination as mentioned above.

The research also brought to light two previously unknown pipe makers, and is expected to shortly turn up more new information about Schoonhoven's clay pipe industry.

Kleipijpen uit een afvalkuil aan de Veemarktstraat 58 te Breda. Drie pijpenmakers op één locatie / Clay pipes from a waste pit at Veemarktstraat 58, Breda. Three pipe makers in one location

Johan Hesemans (with cooperation of Henk van Sasse van Ysselt)

In 2015/2016 archaeological research was conducted at the 'Gasthuyspoort' site in Breda. Part of the area was located in the former back yard of Veemarktstraat 58 where pipe maker Christiaan Damman was living and working in the 17th century. During the excavations mainly pipe makers waste was found but no remains of a kiln. Most of the waste was from Damman's workshop but interestingly some other waste came from workshops of the pipe makers Daniel Peyl and Samuel Broen. This is the second time that waste from these three pipe makers was found together. Broen had probably the only pipe kiln in Breda and most likely there was some sort of cooperation or partnership between these three pipe makers concerning the firing of their pipes in Broen's kiln.

Bedrijfsafval van een pijpenbakker uit Alphen aan den Rijn. Fragmenten van kleipijpen, pijpenpotten en klein gereedschap gevonden aan de Gouwsluisseweg / Waste from a pipe kiln in Alphen aan den Rijn. Fragments of clay tobacco pipes, saggars and small tools found along the Gouwsluisseweg.

Bert van der Lingen

At the end of the Gouwsluisseweg in Alphen aan den Rijn there used to be a drawbridge over the Old Rhine, until a new road was built in 1938. Part of the foundation of the bridge was still visible but removed in 2015 in order to make a new bank wall in the river. In the removed debris and soil more than 300 fragments of clay tobacco pipes and fragments of saggars and other small tools were found. Most likely this material was dumped here to reinforce the foundation of the entrance to the bridge. In the 1980s pipe makers waste was found in Alphen that contained almost exclusively higher quality export pipes. The waste from the Gouwsluisseweg consists of better quality pipes as well as coarse pipes for the local and regional market. The latter were not found before as waste and could therefore not be recognized with certainty as products from Alphen aan den Rijn.

Doorrokers en plateel. C. de Rijk & Zoon, groothandel in rokersbenodigdheden te Amsterdam en de pijpen- en plateelfabrieken Erka, Lotus Holland, Etna, Neerlandia and Ivora, in Alphen aan den Rijn, Haarlem en Gouda, 1914-1920 / Slip-cast pipes and pottery. C. de Rijk & Zoon, wholesaler of smokers' necessities in Amsterdam and the pipe and pottery factories Erka, Lotus Holland, Etna, Neerlandia and Ivora in Alphen aan den Rijn, Haarlem and Gouda, 1914-1920.

Bert van der Lingen

In the early 20th century C. de Rijk & Zoon was one of the largest wholesalers of smokers' necessities in The Netherlands. They purchased glazed slip-cast pipes (so-called 'mystery' pipes) and hand painted slip-cast pipes from manufacturers in Gouda. They could not meet De Rijk's demand and in 1914 he opened his own factory (Erka, and probably Lotus Holland) in Alphen aan den Rijn. Later they opened factories in Haarlem (Etna) and Gouda (Erka). Surprisingly, the manager of the Gouda factory was the director of Ivora, a large and competing pipe and pottery manufacturer. After Erka closed by the end of 1918, Ivora made smoking sets for C. de Rijk & Zoon until circa 1920. These consisted of trays with tobacco pots, cigar and cigarette cups and ashtrays.

Vier pijpenfabrieken uit Nimy, Maisières en Mons (België) / Four pipe factories from Nimy, Maisières and Mons (Belgium)

Ruud Stam

The Belgium Borinage region, located to the west and southwest of Mons (Bergen), the capital of the Walloon province of Hainaut, was known for its coal industry. In addition there were also a large number of ceramic industries throughout Saint-Omer and Andenne producing both faience and porcelain but many companies also manufactured pipes. In Hainaut, there were in the 19th century and the beginning of the 20th century several pipe factories. A number of larger factories were located in present-day Mons, which now includes Nimy and Maisières. Pipes and production materials from four of these factories are exhibited at the Nimy Museum (Musée de Nimy, Carrefour de la céramique) and will be presented in this paper. These are Scouflaire, Nihoul, Croquet and VanGrundenberghe.

Duivels, saters en faunen van Gambier / Devils, satyrs and fauns of Gambier

Arthur van Esveld

The devil is depicted in various religions as the personification of evil in a supernatural being. Often depicted as a black angel with goat feet, horns, bat wings and a trident, many pipe manufacturers produced pipes with such images or with devilish characters. Gambier was one such manufacturer and, additionally, they made several pipes with images of other more 'innocent' figures from antiquity, but of similar appearance to the devil, such as fauns and satyrs. In this paper all Gambier pipes known to have a 'devilish' appearance are described.

Sigaren- en sigarettenpijpen van Gambier / Cigar and cigarette pipes of Gambier

Arthur van Esveld

In the first half of the 19th century French clay pipe manufacturers produced mainly traditional tobacco pipes. Cigar and cigarette pipes were rarely produced by these companies at this time and only occasionally do we see these products in catalogues. This paper shows how Gambier in the second half of the 19th century responded to the increasing popularity of the cigar and cigarette by producing cigar and cigarette pipes and adding them to their sales catalogues. The earliest Gambier catalogue which included cigar and cigarette pipes date from 1894. These rather basic shaped tubular pipes were usually made of white clay and sometimes they were enamelled.

Toen was roken nog heel gewoon. Tabakspotten uit de tweede helft van de twintigste eeuw / Then smoking was still normal. Tobacco jars from the second half of the twentieth century

Piet Smiesing

After the Second World War, when tobacco was readily available again, our country was again shrouded in smoke. It was a golden time for trade in smoking articles. For celebrations, glasses, filled with cigars and cigarettes for guests, were once more put on the table as before. In public places and in talk shows on the TV everyone was surrounded by tobacco smoke. After the decline in consumption of clay tobacco pipes, pottery and pipe factories turned their production to smokers accessories such as smoke sets, pipe racks, ashtrays and tobacco pots.

Een buitengewoon grote tabakspot uit het Westerwald / An extremely large tobacco jar from the Westerwald

Ruud Stam

In this article a very large tobacco jar from the Westerwald in Germany is described, that can contain more than eight litres tobacco. The jar was made by the firm J. W. Remy in Höhr in the period 1885-1895. It is made in Historismus style, that revived the Baroque style. Three of these jars have been discovered. They probably were in use in an association or a society for pipe smokers.

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door particuliere donateurs

